

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Розвиток навичок діалогічної взаємодії
у дітей з особливими освітніми потребами
в умовах інклюзивного навчання**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи
Серебрянська Олена Сергіївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Гордійчук О.Є.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

АНОТАЦІЯ

Серебрянська О. С. Розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОР «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 81 с.

Впродовж першого розділу наукового дослідження розкрито правове підґрунтя організації інклюзивного навчання; обґрунтовано актуальність проблеми розвитку навичок діалогічної взаємодії учнів у наукових вітчизняних джерелах; охарактеризовано сутність, ознаки, основні складові структури діалогічної взаємодії та основні види діалогічної взаємодії; напрямки діалогічної взаємодії, розвиток толерантності серед учнів інклюзивного класу; запобігання булінгу в освітньому середовищі; здійснено дослідження стану розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання за розробленим авторкою опитувальником; другий розділ охопив особливості розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: взаємність, продуктивна взаємодія, діалогічна взаємодія, продуктивна взаємодія всіх учнів класу з дитиною з особливими освітніми потребами.

ADSTRACT

Serebryanska O. S. Development of dialogical interaction skills in children with special educational needs in inclusive education - Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 013 Primary education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 81p.

During the first section of the scientific research, the master's student revealed the legal basis for organizing inclusive education; substantiated the relevance of the problem of developing dialogical interaction skills of students in scientific domestic sources; characterized the essence, signs, main components of the structure of dialogical interaction and the main types of dialogical interaction (educational dialogue, social dialogue, therapeutic dialogue); directions of dialogical interaction, development of tolerance among students in an inclusive class; prevention of bullying in the educational environment; conducted a study of the state of development of dialogical interaction skills in children with special educational needs in inclusive education using a questionnaire developed by the author; The second section covered the features of the development of dialogic interaction skills in children with special educational needs in inclusive education.

Keywords: reciprocity, productive interaction, dialogic interaction, productive interaction of all students in the class with a child with special educational needs.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ О. С. Серебрянська

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Особливі освітні потреби – ООП

Діти з особливими освітніми потребами – діти з ООП

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	8
1.1. Актуальність проблеми розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей у науковий літературі.....	8
1.2. Сутнісна характеристика, структура і напрямки діалогічної взаємодії.....	14
1.3. Дослідження стану формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання	24
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	32
2.1. Реалізація кооперативного навчання дітей з особливими освітніми потребами на уроках мовно-літературної освітньої галузі.....	32
2.2. Організація діалогічної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей	46
2.3. Залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності	52
Висновки до розділу 2	60
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ.....	71-81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження є дуже важливою на сьогоднішньому етапі розвитку освіти в Україні. Оскільки інклюзивна парадигма освіти передбачає забезпечення права всім учням на здобуття якісної освіти загалом, розвиток особистості в умовах спільних справ, спілкування та перебування, зокрема. Тільки в таких умовах, і саме така модель освіти дозволить учням з особливими освітніми потребами співпрацювати та навчатися разом, що, в свою чергу, підвищить рівень їх соціалізації та взаєморозуміння між усіма учасниками освітнього процесу.

До того ж, подібна можливість регламентована нормативним підґрунтям, а саме: «Порядком організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивний клас загальноосвітнього навчального закладу», «Національною стратегією інклюзивної освіти на 2021-2031 роки» та ін.

Однак, для якісної реалізації, досягнення успіху в інклюзивному навчанні, першочерговим є – створення сприятливих умов для взаємності, взаємодії, продуктивної діяльності та діалогічної взаємодії між всіма учнями, незалежно від їхніх особливих потреб.

Стан дослідження проблеми. Теоретичні розвідки з проблеми дослідження знайшли своє відображення в наукових працях чисельної кількості науковців. Наукові внески щодо особливостей організації навчання дітей з ООП та окремих аспектів освітньої діяльності в початкових класах, зроблено: О. Будник, Л. Будяк, О. Гордійчук, А. Колупаєвою, І. Луценко, З. Ленів, О. Таранченко, та іншими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота виконана в рамках наукової теми кафедри: «Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Позаяк, проблема розвитку навичок діалогічної взаємодії в здобувачів освіти в нових освітніх інклюзивних умовах не знайшла своє комплексне відображення в науці, тому саме ми обрали тему: *«Розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання»*.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Завдання:

- Розкрити актуальність проблеми розвитку навичок діалогічної взаємодії учнів у науковий літературі.
- Охарактеризувати сутність, поняття, ознаки, структуру та напрямки діалогічної взаємодії.
- Здійснити дослідження стану формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.
- Виокремити особливості розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Об'єкт дослідження – розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Предмет дослідження – особливості розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Гіпотеза дослідження. Передбачається, що навички діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми розвиватимуться швидше і якісніше за умови реалізації виокремлених нами особливостей їх розвитку в процесі інклюзивного навчання.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: вивчення та аналіз вітчизняних і зарубіжних праць з метою розкриття актуальності проблеми, характеристики сутності, ознак, структури та напрямків діалогічної взаємодії;
- *діагностичні* – опитування вчителів інклюзивних класів задля дослідження стану формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;
- *емпіричні* – з метою виокремлення та обґрунтування особливостей розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в спробі виокремлення та комплексного аналізу особливостей розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання з точки зору психолого-педагогічної науки і практики.

Практичне значення результатів дослідження виявиться корисним як і для майбутніх учителів початкових класів, так і педагогічних працівників, які працюють, які працюють в інклюзивних класах з метою розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Структура та обсяг кваліфікованої роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, параграфів до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи 81 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Актуальність проблеми розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей у науковій літературі

Сучасна інклюзивна освіта є важливим кроком до створення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб (ООП). У такому середовищі навчання комунікативні навички, зокрема діалогічна взаємодія, відіграють ключову роль у соціалізації та навчанні дітей. Формування навичок діалогічної взаємодії є важливим завданням для педагогів, оскільки цей процес сприяє не лише успішній академічній діяльності, але й ефективній інтеграції всіх дітей, незалежно від особливостей у колективі.

Насамперед, здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури вітчизняних праць і досліджень, розтлумачимо *ланцюг дефініцій, таких, як: взаємність, дія, взаємодія, продуктивна взаємодія, діалогічна взаємодія.*

Взаємність, за тлумаченням Вікіпедії: - це «взаємний обмін діями або послугами, коли один індивід допомагає іншому, очікуючи відповідного ставлення» (Вікіпедія).

Дія – це комплекс активностей або вчинків, спрямованих на досягнення певної мети.

Взаємодія – це процес спільної діяльності кількох суб'єктів або об'єктів, де результат дій одного з них впливає на інших, що призводить до змін у їхній поведінці або стані.

Люди природньо прагнуть взаємодіяти з оточенням. І. Козубовська, Г. Розлуцька та О. Савко відзначають: «через взаємодію особистість здобуває здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, розуміти природні та

соціальні процеси, формувати власні погляди й поведінку, а також задовольняти потребу в спілкуванні, освіті та саморозвитку» (Козубовська І., 2000, с.17).

Вищевказані українські дослідники глибоко вивчають питання взаємодії, підкреслюючи її важливість в освітньому процесі. Вони вказують, що взаємодія сприяє:

- соціалізації учнів,
- допомагає встановлювати міжособистісні стосунки,
- готує до життя в суспільстві
- стимулює самопізнання (Козубовська І., 2000, с.17)

Роль учителя полягає у створенні сприятливої атмосфери та підтримці продуктивної взаємодії між учнями.

Іноземні науковці, такі як Ж. Піаже, К. Роджерс і Дж. Готтман, також вивчали вплив взаємодії на учнівський колектив. Вони наголошують, що педагоги повинні створювати умови, які сприяють розвитку учнів та їхньому гармонійному зростанню.

Ми вважаємо, що для ефективної взаємодії в колективі важливі такі *вміння*:

- культурне спілкування;
- управління емоціями;
- здатність слухати та розуміти інших;
- співпраця і взаємодія;
- повага до кожної людини, незалежно від її походження чи можливостей;
- готовність підтримувати одне одного.

Розвиток цих навичок значно полегшить учням спільну роботу в колективах. Таким чином, дослідники як з України, так і з-за кордону підкреслюють важливість взаємодії в учнівському середовищі. Отже, цінність взаємодії полягає у наступному:

- зміцнює стосунки між учнями;
- створює позитивну атмосферу в класі;
- навчає конструктивному вирішенню конфліктів;
- розвиває комунікативні навички;

- допомагає вести конструктивний діалог та співпрацювати з іншими;
- сприяє розвитку соціальної компетентності;
- вчить дотримуватися правил спілкування;
- виявляти толерантність і повагу до різних поглядів.

Також, цілком доцільно, у контексті нашого дослідження, обґрунтувати значення дефініції «продуктивна взаємодія» загалом, а учнів з особливими освітніми потребами, зокрема.

Так, за науковими міркуваннями О. Гордійчук *«продуктивна взаємодія всіх учнів класу з дитиною з особливими освітніми потребами* – це усвідомлене толерантне прийняття всіма учнями інклюзивного класу дитини з особливими потребами, прояв позитивного особистісного ставлення до неї та охоче залучення до продуктивної взаємної діяльності» (Гордійчук, 2017, с.169).

За словами авторки, перш за все, «між усіма учнями інклюзивного класу має відбуватися ефективна між суб'єктна комунікація. Проте, як засвідчує практика, саме в цьому аспекті – найбільша складність для дітей, загалом, та для дитини з особливими освітніми потребами, зокрема.

Важливим чинником для реалізації інклюзивного навчання є організація продуктивної взаємодії учнів інклюзивного класу. Оскільки саме через взаємодію людина орієнтується в оточуючому світі, осягає природні й суспільні явища, процеси, закономірності, визначає способи свого мислення й поведінки. Вчені розглядають її як механізм спілкування і прирівнюють її з процесом співтворчості. Тому педагогічна взаємодія є важливою умовою для створення продуктивного мікроклімату в класі» (Гордійчук, 2023, с.133).

Діалогічна взаємодія — це комунікативний процес, що передбачає рівноправне спілкування між двома або більше суб'єктами, які обмінюються інформацією, висловлюють свої думки, ставлення, почуття та реагують на висловлювання іншого учасника. Діалогічна взаємодія характеризується активною участю всіх учасників і спрямована на досягнення спільного розуміння або вирішення певної проблеми.

Надалі, маємо на меті здійснити дефінітивний аналіз ключового поняття нашого наукового дослідження за різними словниками.

Так, за *Словником української мови* поняття **«діалогічна взаємодія»** - це: «процес обміну репліками, під час якого відбувається взаємодія двох або більше осіб через висловлювання, яке викликає відповідь та створює комунікаційний ланцюжок» (СУМ, 2023).

Педагогічний словник також розкриває сутність дефініції **«діалогічна взаємодія»**, розтлумачуючи, як «форму педагогічного спілкування, яка передбачає взаємодію між учасниками освітнього процесу на основі рівноправного обміну думками, інформацією, питаннями та відповідями. Ця взаємодія сприяє розвитку критичного мислення, вміння слухати, аналізувати й робити висновки» (Коваленко, 2010).

За *Психологічним словником*: **«діалогічна взаємодія»** — це комунікативний процес, який базується на принципах рівноправності та взаємоповаги між учасниками спілкування. Вона сприяє розвитку комунікативної компетенції, емпатії, розуміння позицій інших осіб» (Костюк, 2008).

Крім того, діалогічна взаємодія є ключовою не тільки в освіті, але й у будь-яких соціальних процесах, де необхідна співпраця та взаємне порозуміння. А для цього – рівноправний обмін думками, слухання та реагування на партнера по спілкуванню, є вкрай важливим загалом, і сприяє розвитку комунікативних здібностей кожного, зокрема.

Наукові доробки Левченка С. спрямовані на важливість розвитку соціальної та емоційної компетентності через діалог. Навички діалогу дозволяють дитині не лише виражати власні думки, але й навчатися сприймати позиції інших, що є важливим елементом соціальної адаптації (Левченко, 2017).

У науковій літературі, зокрема у дослідженнях Захаренко О. (2019), підкреслюється, що діти молодшого шкільного віку часто мають труднощі в мовленнєвій комунікації, що може ускладнювати їхню взаємодію з однолітками та вчителями. Однак, саме через діалогічну форму навчання можна досягти

значних результатів у розвитку їхніх мовленнєвих і соціальних навичок. Для дітей початкових класів це корисно з кількох аспектів:

- вчаться взаємодіяти,
- вчаться обмінюватися інформацією,
- вчаться будувати стосунки на основі взаєморозуміння та підтримки,
- сприяє їхній успішній інтеграції у класний і шкільний колективи.

До того ж, важливим аспектом для розвитку діалогічної взаємодії загалом, та розвитку комунікативних навичок, зокрема, необхідне створення сприятливого освітнього середовища. Як зазначає Кузьменко Т. : «успішність діалогічної взаємодії залежить від рівня підтримки педагогів, які мають використовувати спеціальні методики для розвитку діалогу серед учнів» (Кузьменко, 2020).

Серед *оптимальних спеціальних методик та методів* можна виокремити наступні:

- роботу в малих групах,
- інтерактивні ігри,
- методи колективних дискусій, які сприяють підвищенню активності учнів та розвитку їхньої здатності взаємодіяти з оточуючими.

Науковцями також ведеться дослідження, наскільки розвиток навичок діалогічної взаємодії позитивно впливає на емоційний стан учнів. Так, здійснюючи аналіз ключових вітчизняних джерел, ми переконані, що розвиток навичок окресленого напрямку знижує рівень стресу і тривоги в освітньому процесі. А для нас, як педагогів, та батьків в цілому, є важливим цей фактор, який забезпечує комфорт освітнього середовища, що, в свою чергу, впливає на якість освітнього процесу.

Як зазначає Яременко І: (2021) «учні, які вміють вести діалог, більше схильні до співпраці, що призводить до покращення групової динаміки та атмосфери в класі» (Яременко, 2021).

Крім того, підготовка вчителів до роботи в інклюзивних класах є необхідною умовою для ефективного розвитку навичок діалогічної взаємодії. Як

відзначають Соловей І. і Мельник В. у своїх твердженнях: «педагоги повинні бути готовими не лише до викладання академічних дисциплін, але й до створення умов для розвитку соціальної взаємодії серед дітей з ООП. Це включає адаптацію навчальних матеріалів, використання спеціальних засобів комунікації, а також розвиток емпатії та підтримки серед учнівського колективу» (Соловей, Мельник, 2018).

Таким чином, актуальність наукової проблеми, розкритої в п.1.1. щодо розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей, незалежно від особливих освітніх потреб та труднощів, підтверджується численними дослідженнями. Ми цілком підтверджуємо тезу, що діалог – є ефективним інструментом не лише для розвитку мовленнєвих здібностей, але й для соціальної інтеграції, а це, в свою чергу, є ключовим завданням інклюзивної освіти в Україні. Особливості освітнього середовища, педагогічні умови задля створення освітнього безпечного процесу, мають вирішальне значення для забезпечення успішної адаптації учнів до шкільного середовища. Це питання має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки сприяє формуванню громадян з активною життєвою позицією, здатних до конструктивного спілкування в подальшому житті та співпраці в суспільстві.

1.2. Сутнісна характеристика, структура і напрямки діалогічної взаємодії

У п.1.2. маємо на меті охарактеризувати більше детальніше діалогічну взаємодію, розкрити її структурні складові та вказати на провідні напрямки її реалізації.

Щодо сутності ключового поняття, ознак та структури діалогічної взаємодії.

Щодо сутності *діалогічної взаємодії*, то вона є багатогранним процесом спілкування, який передбачає активну участь двох або більше суб'єктів, що ведуть діалог, де кожен із них має право на висловлення власної думки. Вона ґрунтується на принципах взаємоповаги, рівноправності та співпраці. Цей процес відрізняється від монологічної взаємодії тим, що жоден із учасників не домінує над іншими, і спілкування має характер взаємного обміну, що підсилює відчуття спільної мети та взаєморозуміння.

Так, *діалогічна взаємодія* є важливою формою комунікації, яка відбувається між двома або більше учасниками і спрямована на досягнення взаємного порозуміння через обмін інформацією, думками, почуттями. У сучасних наукових дослідженнях поняття діалогічної взаємодії набуло широкого застосування, оскільки воно є основою для розвитку комунікативних компетентностей у різних контекстах, зокрема в освітньому процесі.

Однією з ключових рис діалогічної взаємодії є *рівноправність*, що означає, що кожен учасник має рівний доступ до висловлювання своїх думок, незалежно від соціального статусу, ролі чи індивідуальних характеристик. Згідно з Левченко (2017), це дозволяє створювати середовище, де думки кожного учасника сприймаються з однаковою важливістю, що сприяє розвитку вміння працювати в команді, обмірковувати різні точки зору та шукати спільні рішення. Інший важливий аспект діалогічної взаємодії — *готовність до співпраці*. Учасники не просто обмінюються інформацією, а активно намагаються зрозуміти позицію іншого, висловлюють підтримку або ставлять питання, що спонукають до подальших роздумів. Це співпраця не лише у навчальному або робочому

контексті, але й у вирішенні проблем, які потребують взаємодії. За Коваленко І (2010), цей тип комунікації формує у суб'єктів спілкування навички критичного мислення, рефлексії, толерантності до різних точок зору, що є надзвичайно важливим для ефективного навчання та адаптації в сучасному суспільстві.

Також діалогічна взаємодія передбачає розвиток *емпатії* — здатності відчувати емоційний стан іншої людини та відреагувати на нього з розумінням і підтримкою. Левченко С. (2017) підкреслює, що процес діалогу допомагає учасникам взаємодії навчитись слухати, сприймати емоції інших людей та відповідати на них відповідно. Це особливо важливо в інклюзивному освітньому середовищі, де взаєморозуміння є запорукою успішної комунікації між дітьми з різними освітніми потребами та їхніми нормотиповими однолітками.

Основна мета діалогічної взаємодії — створення спільного простору для обговорення та вирішення проблем, який дозволяє всім учасникам не лише обмінюватися інформацією, але й розвивати навички критичного мислення. У такому середовищі кожен учасник має можливість висловити власну точку зору та отримати зворотний зв'язок. Це створює умови для рефлексії та глибшого розуміння предмету обговорення.

Таким чином, діалогічна взаємодія — це не просто обмін інформацією, а процес, який формує *соціальні та комунікативні навички* у його учасників, допомагає навчитися працювати разом, взаємодіяти, знаходити спільні рішення та будувати довірливі відносини. Це комунікаційна стратегія, що не лише впливає на результативність навчального процесу, але й сприяє розвитку соціальної компетентності, особливо у контексті інклюзивної освіти.

Поняття **діалогічної взаємодії** походить від слова "діалог", що в перекладі з грецької означає "розмова" або "обмін думками". У філософії діалог розглядається як спосіб досягнення істини через обмін думками між двома чи більше суб'єктами. В педагогіці ж діалогічна взаємодія набуває особливого значення, оскільки вона є одним із головних методів навчання та виховання.

Діалогічна взаємодія включає активну участь кожного учасника спілкування, що передбачає обмін репліками, питаннями, ідеями, а також взаємну відповідальність за процес комунікації.

Як зазначає Кузьменко Т. (2020), *діалогічна взаємодія* в освітньому процесі є способом створення атмосфери співпраці та партнерства, де кожен учасник може висловити свою думку та бути почутим. Цей обмін репліками не є просто передачею інформації; це динамічний процес, у якому відбувається взаємне навчання.

Одним із ключових аспектів діалогічної взаємодії є *взаємність*. Учитель і учень або група учнів під час діалогу взаємодіють на рівних, що забезпечує не лише передавання знань від учителя до учня, але й можливість для учнів активно впливати на хід навчального процесу. Учитель у цьому контексті виступає не як єдиний носій знань, а як партнер, який сприяє розвитку мислення учнів, спонукає їх до самостійних висновків і рефлексії. Це відповідає ідеям, запропонованим Виготським (2012), який підкреслював важливість взаємодії для когнітивного розвитку дитини.

Крім того, діалогічна взаємодія є потужним інструментом для формування у дітей соціальних навичок, оскільки вона передбачає *розвиток таких умінь*, як:

- *слухати іншу людину,*
- *ставити запитання,*
- *відповідати на запитання,*
- *аналізувати почуте.*

Це сприяє розвитку не лише когнітивних здібностей, але й комунікативної компетентності учнів.

Як підкреслює Руденко О. (2018), діалогічна взаємодія в умовах освітнього процесу сприяє *формуванню таких важливих навичок*, як:

- *уміння вести дискусію,*
- *вирішувати конфлікти,*
- *формулювати аргументи,*
- *протистояти критиці.*

Таким чином, діалогічна взаємодія є не лише засобом передачі знань, але й механізмом для формування особистісних і соціальних компетентностей, що робить її невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу.

У цьому контексті важливо зазначити, що діалогічна взаємодія не є обмеженою рамками класного приміщення. Вона може використовуватися і в онлайн-середовищах, де відбувається обмін інформацією через засоби електронної комунікації.

Як зазначає Кузьменко Т. (2020), розвиток цифрових технологій надав можливість використовувати діалогічні методи не лише у традиційній, але й у дистанційній формі навчання, що значно розширює можливості для активного обговорення і співпраці.

Таким чином, діалогічна взаємодія є фундаментальним елементом освітнього процесу, що забезпечує активну участь учнів у навчанні, формує комунікативні та соціальні навички, сприяє розвитку критичного мислення та вирішення проблем у співпраці.

Діалогічна взаємодія є складним і багатогранним процесом, який характеризується низкою ознак, що забезпечують її ефективність і продуктивність у навчальному середовищі. Серед *основних ознак діалогічної взаємодії виділяються*:

- рівноправність
- активне слухання
- емпатія
- взаємна повага
- співпраця

Нижче, зупинимося коротко на характеристиці кожної *ознаки діалогічної взаємодії*.

Однією з ключових ознак діалогічної взаємодії є **рівноправність** учасників. Так, кожен учасник має право висловлювати свої думки, ідеї та погляди, що є важливим аспектом для забезпечення відкритого і конструктивного діалогу. У

такому середовищі жоден учасник не має переваги над іншими, що створює умови для вільного обміну думками.

Як зазначає Кузьменко Т. (2020), рівноправність є основою для формування партнерських відносин, які сприяють більш глибокому розумінню предмету обговорення.

Активне слухання є ще однією важливою ознакою діалогічної взаємодії. Це означає, що учасники не лише висловлюють свої думки, а й уважно слухають співрозмовника. Активне слухання передбачає, що учасники фокусуються на висловлюваннях один одного, задають уточнюючі питання і підтверджують розуміння сказаного. За словами Левченко С. (2017), цей процес допомагає створити атмосферу довіри та сприяє кращому усвідомленню і сприйняттю інформації.

Емпатія є важливим аспектом діалогічної взаємодії, що дозволяє учасникам зрозуміти емоційний стан один одного. Це сприяє глибшому взаємопорозумінню і забезпечує більш конструктивний обмін інформацією. Учасники діалогу, які проявляють емпатію, можуть краще реагувати на почуття та потреби інших, що веде до більш ефективної комунікації. Як зазначає Руденко О. (2018), розвиток емпатії в освітньому середовищі є важливим для формування соціальної компетентності учнів.

Взаємна повага — це ще одна критична ознака діалогічної взаємодії. Усі учасники повинні поважати думки і погляди один одного, навіть якщо вони відрізняються. Це забезпечує конструктивність обговорення, дозволяє уникнути конфліктів і сприяє створенню безпечного простору для висловлення думок. Кузьменко Т. (2020) зазначає, що взаємна повага є основою для ефективного діалогу і сприяє розвитку критичного мислення.

Співпраця є невід'ємною частиною діалогічної взаємодії, що спрямована на спільне вирішення проблем або завдань. Це означає, що учасники не лише обговорюють різні ідеї, а й працюють разом для досягнення спільної мети. Такий підхід робить навчальний процес більш продуктивним і ефективним, оскільки учасники стають активними творцями знань. Як зазначає Левченко С. (2017),

співпраця підвищує мотивацію учнів, сприяє їх активному залученню до навчання та розвитку соціальних навичок.

Структура діалогічної взаємодії є складним і багаторівневим процесом, що складається з кількох ключових елементів. Ці елементи формують основу для ефективної комунікації між учасниками та забезпечують динаміку діалогу.

Основні складові структури діалогічної взаємодії включають:

- **Ініціація діалогу**, яка є першим етапом, коли один із учасників піднімає питання або пропонує тему для обговорення. Це може бути конкретне питання, твердження або завдання, яке спонукає інших учасників до обміну думками. Як зазначає Кузьменко Т. (2020), ініціація є критично важливим моментом, оскільки від неї залежить подальший хід діалогу. Успішна ініціація може сприяти активному залученню всіх учасників до обговорення та зацікавленості в темі.
- **Реакція співрозмовника** є наступним етапом, коли партнер по діалогу відповідає на ініціативу першого учасника. Ця реакція може мати різні форми: підтримка, заперечення, доповнення або уточнення. Важливо, щоб реакція була конструктивною та відповідала на поставлене запитання або коментар. Левченко С. (2017) підкреслює, що якість реакції може суттєво вплинути на розвиток діалогу, оскільки конструктивні відповіді сприяють глибшому обговоренню і можуть призвести до нових ідей.
- На етапі **рефлексії** учасники аналізують отриману інформацію та реагують на неї. Це може включати обговорення отриманих висновків, уточнення ідей, а також пошук спільного рішення проблеми. Рефлексія є важливою, оскільки вона дозволяє учасникам обмірковувати свої думки та почуття, що виникають у процесі діалогу. За словами Руденка О. (2018), активна рефлексія сприяє розвитку критичного мислення та дозволяє учасникам краще зрозуміти позиції один одного.
- **Завершення діалогу** відбувається тоді, коли учасники досягають взаємної згоди, вирішують проблему або підводять підсумки обговорення. Цей етап

може включати узагальнення досягнутого, формулювання висновків або визначення подальших кроків.

Як зазначає Кузьменко Т. (2020), правильне завершення діалогу є важливим для того, щоб учасники мали чітке розуміння того, що було обговорено, і могли застосувати отримані знання на практиці.

Діалогічна взаємодія має різноманітні форми, які відповідають специфіці контексту та меті спілкування.

Основні види діалогічної взаємодії включають:

- **Навчальний діалог** є найбільш поширеним видом діалогічної взаємодії в освітніх закладах. Він виникає в процесі навчання, коли учні і вчителі обмінюються знаннями, ідеями та досвідом. Навчальний діалог має на меті досягнення певних навчальних цілей, формування у учнів критичного мислення та розвитку комунікативних навичок. Як зазначає Левченко С. (2017), цей тип діалогу створює умови для активної участі учнів у навчальному процесі, стимулює їхню мотивацію та заохочує до самостійного мислення.
- **Соціальний діалог** використовується для обговорення різних аспектів суспільного життя, включаючи вирішення соціальних проблем, етичні питання або питання, що стосуються спільноти. Цей вид діалогу розвиває соціальні навички учасників, допомагає їм краще розуміти потреби інших і вчить конструктивно вирішувати конфлікти. Як стверджує Кузьменко Т. (2020), соціальний діалог сприяє зміцненню громадських зв'язків і підвищує рівень довіри між людьми, що є важливим для створення гармонійного суспільства.
- **Терапевтичний діалог** є специфічною формою взаємодії, що застосовується в психологічній практиці. Він включає спілкування між клієнтом і психологом або терапевтом, яке спрямоване на підтримку та допомогу в вирішенні внутрішніх проблем, переживань або емоційних труднощів. Важливість терапевтичного діалогу полягає в тому, що він створює безпечний простір для вираження почуттів і думок, що дозволяє клієнту краще зрозуміти себе і знайти шляхи вирішення своїх проблем. Як зазначає Руденко О. (2018), терапевтичний

діалог може суттєво підвищити ефективність психотерапії, оскільки він базується на принципах довіри, підтримки та емпатії.

Щодо *напрямків діалогічної взаємодії*, вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на двох основних аспектах розвитку навичок діалогічної взаємодії учнів в інклюзивному класі:

- *розвиток толерантності серед учнів інклюзивного класу;*
- *запобігання булінгу в освітньому середовищі.*

Згідно з тлумачним словником, **толерантність** — це здатність сприймати без агресії думки, поведінку та спосіб життя, які відрізняються від власних (Сайко, Островська, 2012).

В наукових роботах Карпенко С., Кобилянська Н., Краєвська К. та інших толерантність розглядається як: «повага, розуміння та прийняття інших людей, незалежно від їхніх ідей, переконань чи поведінки. Це передбачає, що толерантна людина не засуджує інших за їхні відмінності, а натомість ставиться до них із повагою та розумінням» (Карпенко, Кобилянська, & Краєвська, 2018)

Толерантність є багатошаровим поняттям, яке можна розглядати на кількох рівнях:

- **індивідуальний** — це особистісний рівень, що відображає здатність людини бути толерантною до різних культур, релігій, національностей, гендерних особливостей та інших відмінностей.
- **груповий** — стосується толерантності, яку проявляє група людей зі спільними інтересами або цінностями. Це може бути толерантність всередині певної культурної або соціальної спільноти.
- **суспільний** — рівень толерантності, що визначає відносини між різними соціальними групами в межах суспільства. Це включає взаємодію з меншинами, особами з інвалідністю тощо.
- **глобальний** — характеризує стосунки між країнами та народами, що включає толерантність до різноманітних культур, релігій та національних особливостей.

Формування толерантності на кожному з цих рівнів сприяє побудові більш справедливого й рівноправного суспільства.

На індивідуальному рівні це допомагає учням бути відкритими до різних культур та поглядів, що створює сприятливу атмосферу в класі. На груповому рівні толерантність сприяє злагодженості в колективі, зменшує конфлікти та покращує співпрацю.

На суспільному рівні толерантність забезпечує інклюзивність і рівність, зменшує дискримінацію та насильство.

На глобальному — сприяє миру й гармонії між народами.

Ми цілком погоджуємося з думками Х.Сайко, К.Островської про те, що «толерантність до відмінностей між людьми є основою успішної інклюзії. Недостатньо лише підготувати педагога або врегулювати законодавчі норми — важливо також виховати толерантність у школярів, адже вони створюють інклюзивне середовище. Щоб дитина з особливими потребами почувала себе комфортно, важливо, щоб інші діти також відчували підтримку та безпеку» (Сайко, Островська, 2012).

Щодо **запобігання булінгу** в інклюзивному класі, варто звернути увагу на його ознаки та методи профілактики.

Булінг у Словотворі визначено, як: «агресивна поведінка, що супроводжується залякуванням і спробами підпорядкувати інших собі» (Словотвір).

Ознаки булінгу можуть включати фізичне насильство, словесні образи, психологічний тиск або кібербулінг.

Булінг має серйозні наслідки для психічного здоров'я, такі як тривожність, депресія, зниження самооцінки, тощо. Тому профілактика булінгу є важливою умовою для забезпечення безпеки учнів і створення сприятливого середовища для їхнього розвитку та навчання.

Методи профілактики булінгу включають: навчання учнів соціальним навичкам, поширення інформації про наслідки булінгу, створення безпечного

середовища, розробку шкільної політики протидії булінгу, а також залучення психологів та соціальних педагогів для підтримки учнів.

Отже, ми можемо резюмувати наступне:

- Діалогічна взаємодія є складним процесом, що включає різні аспекти комунікації та співпраці.
- Ефективне застосування цих видів взаємодії сприяє розвитку комунікативних компетенцій, соціалізації учнів і створенню сприятливого освітнього середовища.
- Залучення різних форм діалогу у навчальний процес дозволяє не лише покращити якість освіти, але й сформувати в учнів навички, необхідні для успішної інтеграції в суспільство.

1.3 Дослідження стану формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання

Діалогічна взаємодія є важливим елементом навчального процесу, особливо для дітей з особливими освітніми потребами (ОПП), оскільки вона сприяє розвитку комунікативних навичок, соціалізації та інтеграції в колектив. У контексті інклюзивної освіти ця проблема набуває особливого значення, адже забезпечення ефективної взаємодії між учнями з різними можливостями навчання може суттєво вплинути на їхні результати і загальний емоційний стан.

Метою цього дослідження є оцінка стану розвитку навичок діалогічної взаємодії в дітей з ОПП в умовах інклюзивного навчання, а також виявлення факторів, що впливають на цей процес.

Основними завданнями нашого дослідження щодо з'ясування стану формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання була діагностика обізнаності вчителів інклюзивних класів про організацію діалогічної взаємодії між учнями класу загалом, та в умовах інклюзивного навчання, зокрема.

З метою досягнення окреслених задач, нами було застосовано *анкетування 28 педагогів ЗЗСО У Чернівецькій області, проведеного у вайбер-групі «Вчитель інклюзивного класу» за допомогою анкети у гугл-формі.*

У рамках дослідження окресленого стану, нами було розроблено для респондентів опитувальник, що містив 8 запитань (*див. додаток А*).

Перше запитання було спрямоване на з'ясування того факту, що педагоги-практики інклюзивних класів розуміють під поняттям «*діалогічна взаємодія*» (*рис.1.1.*).

Процес комунікації в якому дві або більше осіб обмінюються думками, ідеями, поглядами

Коли двоє поєднують кілька видів діяльності при діалозі

«Діалогічна взаємодія» – це процес спілкування, заснований на рівноправній і взаємозалежній комунікації між сторонами, де кожен учасник не лише висловлює свої думки, а й прислухається до співрозмовника, намагається зрозуміти його точку зору та надає їй значення.

не просто обмін інформацією, а взаємне прагнення до порозуміння та створення нових сенсів через діалог

**Рис.1.1. З’ясування усвідомленості педагогами інклюзивних класів
поняття «діалогічна взаємодія»**

Джерело: складено автором самостійно

Якщо узагальнити результати відповідей на це питання, то бачимо осмисленість, чіткість і ґрунтовність щодо розуміння поняття «діалогічна взаємодія». Це, в свою чергу, підкреслює фаховий рівень наших респондентів.

На запитання «Як Ви вважаєте, чи реально в умовах інклюзивного навчання сприяти розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП?» респонденти дали такі відповіді: так- 75%, не впевнені – 25%. Втішає, що відповідей «ні» та «не задумувалася над цим питанням» не виявилось (рис.1.2.).

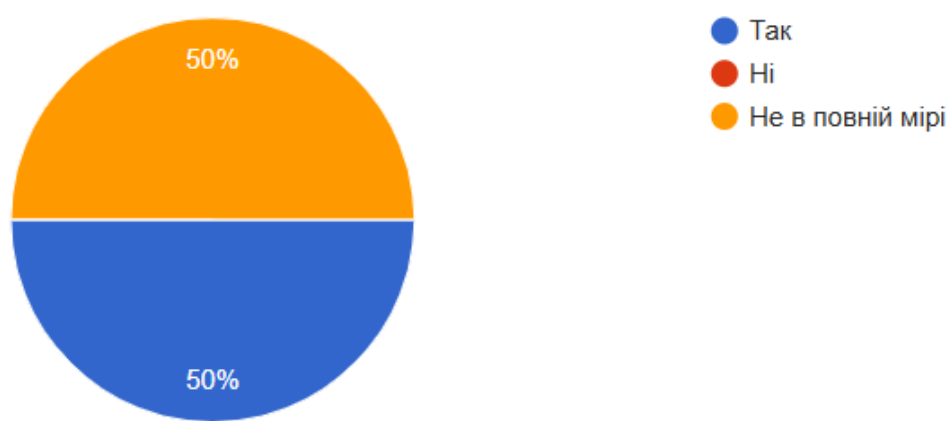

**Рис.1.2. З’ясування щодо реальності, в умовах інклюзивного навчання,
сприяти розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП**

Джерело: складено автором самостійно

Третє і четверте запитання розкривали діапазон практико-орієнтованого осмислення респондентами потреби розвитку навичок діалогічної взаємодії у

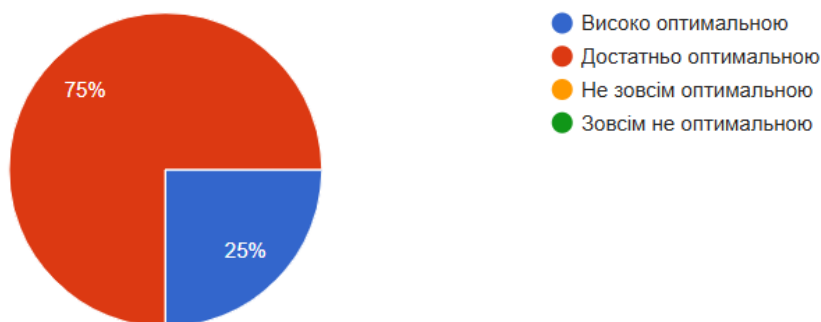
дітей з ООП. На запитання «Чи звертаєте Ви увагу на розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП?» було одержано наступні дані: так – 50% і ні – 50%. Вважаємо, що крайній результат викликає стурбованість загалом, однак, підкреслює важливість, у контексті актуальності і необхідності саме нашого дослідження. Можемо висунути припущення, що це пояснюється тим, що нашими опитаними були молоді вчителі, які не мають тривалого досвіду роботи в інклюзивних класах (рис.1.3.).

**Рис.1.3. Діагностика діяльності вчителя
з розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП**

Джерело: складено автором самостійно

Щодо четвертого запитання опитувальника про те, на скільки діалогічна взаємодія є оптимальним засобом розвитку дітей з ООП, то його результати виявилися наступними: 75% опитаних вважають, як високо оптимальною і 25 % - достатньо оптимальною. «Не зовсім оптимальною» та «зовсім не оптимальною» - такі варіанти відповідей взагалі були відсутніми (рис.1.4.).

**Рис.1.4. Діагностика усвідомлення діалогічної взаємодії
як оптимального засобу розвитку дітей з ООП**

Джерело: складено автором самостійно

П'яте запитання анкети з'ясовувало ставлення до необхідності розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання. Аналіз відповідей засвідчив, що 100% респондентів віддають перевагу цьому освітньому напрямку (рис.1.5.).

Рис. 1.5. З'ясування ставлення вчителів до необхідності розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання

Джерело: складено автором самостійно

Наступні запитання опитувальника (6-8) мали на меті з'ясувати методичні і функціональні сфери нашого дослідження. Нам було цікаво і важливо, у контексті практичності дослідження, з'ясувати, яким чином розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП впливає на розвиток їх психічних процесів та особистості в цілому? (питання №6). Для опитаних ми запропонували варіанти відповідей і рекомендували виокремити 5 варіантів відповідей, які в повній мірі розкривають значимість діалогічної взаємодії як продуктивної.

Так, 75 % опитаних вбачають значимість діалогічної взаємодії як продуктивної у наступних аспектах:

- створює позитивну атмосферу в класі;
- розвиває комунікативні навички;
- допомагає вести конструктивний діалог та співпрацювати з іншими;
- розвивають емоційну чутливість;
- формує розуміння своїх помилок і шляхів їх виправлення.

Також, 50 % вважають, що діалогічна взаємодія вчить дотримуватися правил спілкування і зміцнює стосунки між учнями класу в цілому. Про цінність діалогічної взаємодії, як таку, що навчає конструктивному вирішенню конфліктів, вбачають 25% респондентів.

На запитання 7 щодо ранжування форм та технологій, які цінні та ефективні на етапі розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання (від 1 до 7) відповіді були такими, як в рис.1.7.

В результаті діагностики ми отримали: уроки мовно-літературної освітньої галузі в початкових класах, уроки мистецької освітньої галузі, кооперативне навчання, уроки технологічної освітньої галузі та театралізовану діяльність.

Проранжуйте, із запропонованих, ті форми та технології, які цінні та ефективні на етапі розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання (від 1 до 7).

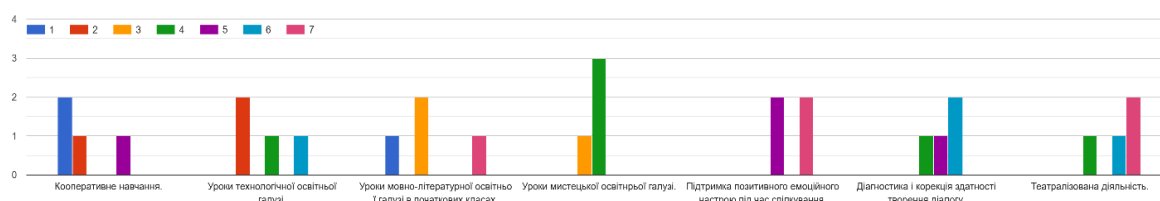

Рис. 1.7. Ранжування форм та технологій, які цінні та ефективні на етапі розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання

Джерело: складено автором самостійно

Подібні відповіді дають нам зрозуміти, що саме ці форми та технології варті уваги як предмет нашого дослідження для Розділу 2.

Жодних труднощів не склало 8 питання-завдання щодо виокремлення 5 методів та способів, які варто застосовувати на етапі розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання. Результати були наступні: індивідуалізація освітнього процесу (50%) і робота в малих групах (50%); проєктна діяльність (25%); дискусії (75%) і підтримка позитивного емоційного настрою під час спілкування (75%); діагностика і корекція здатності творення діалогу (100%) спільні виставки (75%); рольові ігри (25%) і читання в особах (25%).

Таким чином, результати опитування вчителів інклюзивних класів продемонстрували достатній рівень компетентності з окресленого у дослідженні напрямку, а також підтверджують наші наміри, які ми плануємо здійснити у розділі 2.

Висновки до розділу 1

Здійснений нами аналіз наукової джерельної бази у Розділі 1, дозволив нам дійти наступних результатів і висновків:

- Розкриваючи актуальність проблеми інклюзивного навчання, ми керувалися нормативною підставою, а саме: «Порядком організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивний клас загальноосвітнього навчального закладу», «Національною стратегією інклюзивної освіти на 2021-2031 роки».
- Щодо вивчення питання про розвиток навичок діалогічної взаємодії учнів у науковій літературі, у п.1.1 ми розкрили сутність, зміст та значення наступних *дефініцій*: *взаємність, дія, взаємодія, продуктивна взаємодія, діалогічна взаємодія, важливі вміння учнів для ефективної взаємодії в колективі, основні цінності взаємодії для учнів, продуктивна взаємодія всіх учнів класу з дитиною з особливими освітніми потребами*.
- У п.1.2. Опрацювання Словника української мови, Педагогічного словника, Психологічного словника дало нам можливість виокремити ключове поняття, яким ми послуговувалися в дослідженні. Так, *«діалогічна взаємодія» - це комунікативний процес, що передбачає рівноправне спілкування між двома або більше суб'єктами, які обмінюються інформацією, висловлюють свої думки, ставлення, почуття та реагують на висловлювання іншого учасника і спрямоване на досягнення спільного розуміння або вирішення певної проблеми*.
- Здійснення дослідження стану формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища і навчання, в рамках опитування вчителів інклюзивних класів, продемонстрували достатній рівень володіння знаннями та вміннями щодо формування навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП. Відповіді питаних

респондентів допомогли нам з'ясувати особливості та сконцентрувати предмет нашого дослідження в необхідному для практиків напрямку.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Реалізація кооперативного навчання дітей з особливими освітніми потребами на уроках мовно-літературної освітньої галузі

Розділ 2 буде розкривати *особливості розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі*. Нами було окреслено наступні особливості.

- реалізація кооперативного навчання дітей з особливими освітніми потребами на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
- організація діалогічної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей;
- залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності.

У п.2.1. плануємо розкрити, як уроки мовно-літературної освітньої галузі та залучення дітей з особливими освітніми потребами до кооперативного навчання сприятимуть розвитку у них навичок діалогічної взаємодії.

Загальновідомо, що кооперативне навчання є важливим інструментом для навчання учнів з освітніми труднощами та потребами (ООП) в умовах інклюзивного навчання. Так, ця інноваційні освітня форма передбачає взаємодію учнів у групах, що сприяє розвитку соціальних навичок, комунікативності та критичного мислення. А діти з ООП, як правило, часто стикаються з труднощами у спілкуванні та взаємодії, тому важливо створити сприятливе середовище для розвитку у них навичок діалогічної взаємодії.

Успішна реалізація кооперативного навчання в інклюзивному освітньому середовищі вимагає ретельної організації навчального процесу. Дотримання відповідних принципів є запорукою ефективності та дозволяє вчителю

інтегрувати інтерактивні технології в інклюзивне навчання. Розгляньмо більш детально ключові аспекти, які сприяють організації кооперативного навчання, зокрема акцентуючи на формуванні навчального простору в класі.

За словами О. Савченко, усна міжособистісна взаємодія передбачає спілкування «віч-на-віч», тому традиційне розташування парт, коли учні бачать лише спини своїх однокласників, не є ефективним. Важливо регулярно змінювати розстановку меблів для створення груп для спілкування залежно від кількості учнів у кожній групі. Оптимальною є форма груп по три, чотири або шість учнів. Якщо пересування меблів неможливе, варто організувати групову роботу для чотирьох учнів, які сидять за сусідніми партами (Савченко, 2007 с.34).

Кооперативне навчання є потужним методом навчання, що забезпечує активну взаємодію учнів у навчальному процесі. Його ефективність ґрунтується на кількох *основних принципах*, які сприяють розвитку навичок діалогічної взаємодії, соціальної адаптації та особистісного зростання учнів, особливо тих, які мають особливі освітні потреби (ООП).

•**Спільна мета** є основним стержнем кооперативного навчання. Вона формує колективну відповідальність учасників групи за досягнення результату. Коли учні мають спільну мету, вони більше мотивовані до співпраці, обміну ідеями та підтримки одне одного. Це сприяє створенню атмосфери довіри та взаєморозуміння.

Приклад: На уроці літературного читання, група учнів може працювати над аналізом певного твору, де кожен учасник відповідає за дослідження конкретного аспекту, як-от персонажі, теми, літературні прийоми. Спільна мета — підготувати презентацію, що охоплює всі ці аспекти.

•**Взаємозалежність** між учасниками групи є ще одним ключовим принципом кооперативного навчання. Коли успіх однієї дитини залежить від зусиль інших, це формує відчуття спільності та колективної відповідальності. Учні вчаться цінувати внесок інших, розуміють, що їхня роль у групі є важливою.

Приклад: У рамках проєкту з літературного читання, кожен учень може відповідати за певну частину роботи — один досліджує автора, інший — історичний контекст, а третій — аналізує текст. Результат роботи залежить від зусиль усіх учасників.

• **Індивідуальна відповідальність** означає що кожен учасник групи несе відповідальність за свій внесок у роботу. Це важливо для розвитку почуття власної значущості та підвищення самооцінки. Коли учні знають, що їхні зусилля безпосередньо впливають на результат групи, вони стають більш активними та зацікавленими.

Приклад: Вчитель може оцінювати не тільки груповий результат, а й індивідуальний внесок кожного учня, що підвищує відповідальність за виконання завдань.

• Кооперативне навчання розвиває важливі **соціальні навички**, такі як активне слухання, ефективна комунікація, вирішення конфліктів та здатність до співпраці. Діти з ОПП, зокрема, отримують можливість практикувати свої навички спілкування в безпечному середовищі.

Приклад: Урок може включати вправи, що заохочують дітей висловлювати свої думки, ділитися ідеями та слухати один одного, наприклад, обговорення літературного твору в малих групах.

• **Різноманітність ролей:** у кооперативному навчанні учні можуть займати різні ролі в групі, що дозволяє кожному з них продемонструвати свої сильні сторони. Це також допомагає їм розвивати нові навички та бачити навчання з різних перспектив.

Приклад: У проєкті з аналізу книги учні можуть виконувати різні ролі: ведучий, записувач, дослідник, презентатор. Це сприяє розвитку лідерських навичок та адаптивності.

Деякі вчителі пропонують формувати групи на основі побажання учнів. Цей підхід має свої переваги, оскільки враховує міжособистісні стосунки, які можуть підвищити настрій учнів під час навчання. Однак він також має недоліки: учні можуть відволікатися на звичні розмови з друзями, замість того щоб виконувати

завдання. Крім того, рівень пізнавальних можливостей у групах може суттєво відрізнятися, що вплине на результати спільної діяльності. Слабшому учневі важливо мати не лише «сильного» партнера, а й терплячого. Сильному учневі також корисно працювати з іншими сильними учнями. Формування груп повинно також враховувати зміст завдання: наприклад, доцільно об'єднувати учнів з протилежними поглядами для активного обговорення теми або, навпаки, учнів з однаковими поглядами, щоб підтримати один одного.

На початку роботи в малих групах завжди необхідно розподілити ролі. Оптимально, щоб у групі було 3-4 активні учасники: головуючий (веде обговорення), секретар (фіксує думки та рішення) і доповідач (представляє результати групової роботи класу).

Наступним етапом є обговорення та виконання навчального завдання. Цей процес включає структуроване спілкування — обговорення завдання в середині групи.

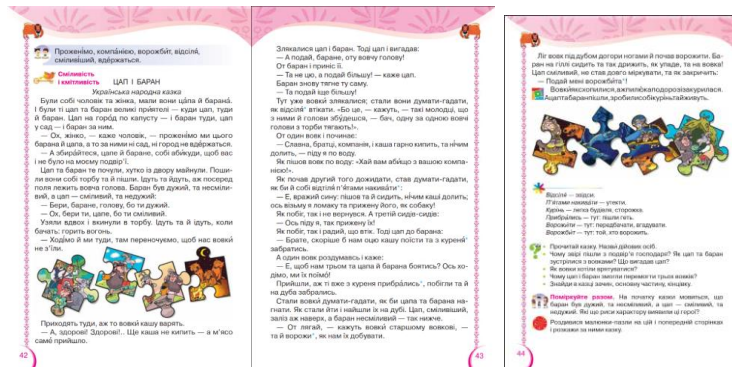
Зміст і форма завдань для груп повинні суттєво відрізнятися від традиційних. Оптимальними є завдання з кількома варіантами відповідей, що передбачають обговорення та обмін думками. Навіть якщо групи вивчають різні аспекти навчального матеріалу (наприклад, різні аспекти теми), завдання має бути сформульоване так, щоб сприяти обговоренню тексту всередині групи, наприклад, вибір ключових рис, порівняння з уже відомим матеріалом, підбір інших прикладів тощо.

При організації обговорення в малих групах важливо формувати в учнів навички спілкування та співпраці.

Нами підготовлена добірка практичних вправ та фрагментів технологій (Додаток Б).

Наведемо практичний приклад, щодо обговорення в малих групах, на основі *вправи «Ланцюжок розповіді»*, яку можна zorganizувати під час вивчення теми «Казки про тварин» на уроці літературного читання у 4 класі. Так, учні читають казку, а потім працюють у групах, створюючи короткий переказ казки у формі ланцюжка. Кожен учень додає своє речення, щоб зберегти

логічний порядок подій. Це завдання розвиває вміння слухати одне одного, узгоджувати дії та створювати цілісне оповідання.

Під час обговорення часто виникають конфлікти різних думок, тому основним правилом є відокремлення особистості учня від його висловленої думки. Якщо завдання вимагає креативності або нестандартного підходу, важливо попередити учнів про недопустимість насмішок щодо неаргументованих чи незвичайних ідей. Водночас слід наголосити, що критика має бути конструктивною і обґрунтованою.

• **Забезпечення підтримки та зворотного зв'язку** є важливими аспектами кооперативного навчання. Вчителі повинні активно підтримувати учнів, надаючи їм допомогу у разі потреби, а також забезпечувати зворотний зв'язок, щоб учні могли оцінити свої досягнення та вдосконалити свої навички.

Приклад: Під час групової роботи вчитель може періодично відвідувати групи, надавати рекомендації, ставити запитання для стимулювання обговорення та підтримувати діалог.

Основні принципи кооперативного навчання створюють сприятливе середовище для навчання, де кожен учень має можливість розвивати свої навички та здібності. Залучення дітей з освітніми труднощами до активної участі в навчальному процесі допомагає їм покращувати комунікативні навички, формувати впевненість у собі та соціальну адаптацію, що є особливо важливим в умовах інклюзивного навчання. Кооперативне навчання є ефективним методом, який сприяє розвитку мовленнєвих та літературних навичок учнів, особливо в умовах інклюзивного навчання. Реалізація цього підходу в мовно-

літературній освітній галузі може бути здійснена через різноманітні методи та форми роботи, що активізують навчальний процес і заохочують учнів до творчості та спілкування.

1. Групові обговорення є одним із найпоширеніших методів кооперативного навчання. Вони дозволяють учням обмінюватися думками, ділитися враженнями та висловлювати свої ідеї стосовно прочитаних текстів.

Особливості реалізації:

- Структура обговорення: Вчитель може організувати обговорення, ставлячи запитання, які стимулюють критичне мислення, наприклад: "Яка основна ідея твору?" або "Які почуття викликала у вас ця сцена?".

- Ролі учасників: Вчитель може визначити ролі для учнів (модератор, доповідач, запитувач), щоб забезпечити активну участь кожного.

Переваги:

- Розвивається вміння висловлювати свої думки, аргументувати позиції та слухати інших.

- Діти з ОПП отримують можливість практикувати свої мовленнєві навички в комфортному середовищі.

2. Рольові ігри дозволяють учням вжитися у ролі персонажів літературних творів, що сприяє розвитку емоційного інтелекту та креативності.

Особливості реалізації:

- Вибір твору: Вчитель може обрати літературний твір, у якому є яскраві персонажі та конфлікти.

- Розподіл ролей: Учні можуть обирати ролі персонажів та готуватися до виконання своїх частин. Це включає вивчення характеристик персонажів і їх мотивацій.

Наводимо практичний приклад роботи над ролями, на основі вправи «Читання у ролях» з теми: «Читання діалогів казкових героїв» у 2 класі на уроці літературного читання.

Вважаємо, що бцде цінно, якщо учні читатимуть казковий діалог у ролях, обираючи собі персонажа і озвучуватимуть його репліки. Потім кожна група

обговорить дії свого героя. Така робота підтримає розвиток діалогічного мовлення, вміння слухати та співпереживати персонажам твору.

В такому вигляді роботи, ми матимемо також цінні *переваги*:

- Учасники навчаються виражати емоції, розуміти різні точки зору та розвивати навички спілкування.
- Діти з ОПП мають можливість практикувати мовлення у менш формальному контексті, що знижує їхній рівень тривоги.

3. Проектна діяльність є ще одним ефективним способом реалізації кооперативного навчання в мовно-літературній освіті. Вона дозволяє учням працювати над спільними завданнями, досліджувати теми та створювати продукти, які можна представити іншим.

Особливості реалізації:

- **Тема проекту:** Учитель може запропонувати теми, пов'язані з літературою, такими як аналіз творів, вивчення авторів або культурних аспектів.
- **Форми представлення:** Учні можуть створювати презентації, плакати, буклети або навіть короткометражні фільми.

Наведемо практичний приклад з реалізації проєктної діяльності на уроці в початковій школі.

Проект "Книга моїх мрій"

Підручник: Українська мова та читання, 3 клас (авт. О. Я. Савченко)

Тема: Тема мрій та бажань у літературних творах.

Опис вправи:

Учні об'єднуються в групи та створюють свою власну книгу, яка складається з різних розділів, що містять літературні твори, вірші, казки або малюнки, пов'язані з їхніми мріями та бажаннями.

Кожен учасник групи працює над окремим розділом: один пише коротку історію, інший створює малюнки, третій розробляє вірш.

Наприкінці проєкту групи презентують свої "Книги мрій", обговорюючи, як у різних літературних творах відображаються ідеї мрій, і чому це важливо для них особисто.

Результат: Розвивається креативність, здатність до співпраці та аналізу літературних творів. Учні навчаються працювати в команді, висловлювати ідеї та презентувати свої роботи.

Отже, як ми бачимо з практичного фрагменту роботи, така діяльність має свої *переваги*:

- Розвиваються навички дослідження, організації та командної роботи.
- Діти з ОПП отримують можливість реалізувати свої ідеї та таланти, що сприяє формуванню позитивної самооцінки.

4. Дискусії на уроках літературного читання заохочують учнів до критичного аналізу творів та формування аргументованих думок.

Особливості реалізації:

- Тема дискусії: Вчитель обирає актуальні теми з літератури, які викликають різні погляди. Наприклад, "Чи є вчинки головного героя позитивними?".

- Формат: Учні можуть працювати в малих групах, щоб підготувати свої аргументи, а потім брати участь у загальному обговоренні.

Переваги:

- Розвивається критичне мислення та вміння обґрунтовувати свої думки.
- Діти з ОПП вчаться висловлювати свої думки в обговоренні, отримуючи підтримку від товаришів.

Пропонуємо практичний доробок щодо впровадження дискусії на уроках цієї освітньої галузі, що сприяє розвитку критичного мислення та аргументованих думок у учнів:

1. "Чи погоджуєшся ти з головним героєм?"

- Після прочитання уривка з твору учні мають обговорити в групах або парі, чи погоджуються вони з вчинками або думками головного героя. Кожен учень повинен обґрунтувати свою точку зору, використовуючи цитати з тексту для підтвердження своїх аргументів.

2. "Яка мораль твору?"

- Учні повинні обговорити, яка мораль чи головна ідея твору. Це дозволяє їм розвивати вміння знаходити та інтерпретувати приховані послання, а також давати свою оцінку вчинкам персонажів і їхнім мотивам.

3. "Як би ти поступив на місці героя?"

- Після обговорення важливого моменту з твору учні повинні розповісти, як би вони поступили в такій ситуації. Вони мають обґрунтувати свою відповідь, посиляючись на особисті переконання чи життєвий досвід.

4. "Чи можна виправдати вчинки персонажа?"

- Дискусія щодо мотивів і вчинків персонажа. Учні мають розглянути ситуацію з різних точок зору: чи можна виправдати вчинки героя, якщо вони були здійснені в складних обставинах? Які інші рішення можна було б вибрати?

5. "Що ви думаєте про кінець твору?"

- Після обговорення фіналу твору учні повинні висловити свою думку, чи задоволені вони кінцівкою, чому вона їх вразила або залишила питання без відповіді. Важливо, щоб вони вміли аргументувати своє ставлення до завершення.

6. "Чи актуальна проблема твору сьогодні?"

- Учні повинні провести паралелі між подіями або проблемами твору та сучасними реаліями. Це дає можливість підняти важливі соціальні чи моральні питання, з'ясувати, наскільки вони залишаються актуальними в наш час.

7. "Як би ти змінив кінцівку?"

- Учням пропонується подумати над альтернативною кінцівкою твору. Вони повинні пояснити, чому саме так би вони змінили історію і як це вплинуло б на загальний зміст.

Отже, ці вправи допомагатимуть учням не лише розуміти твір, але й навчатись мислити критично, висловлювати свої думки, обґрунтовувати їх та слухати аргументи від інших.

5. Сучасні технології можуть бути ефективно інтегровані в кооперативне навчання. Вчителі можуть використовувати онлайн-платформи для створення віртуальних класів, де учні можуть спілкуватися, ділитися ресурсами та працювати над спільними проектами.

Особливості реалізації:

- Віртуальні платформи: Використання платформ, таких як Google Classroom або Padlet, для спільної роботи над проектами.
- Спільні документи: Учні можуть спільно працювати над документами, надаючи зворотний зв'язок один одному в режимі реального часу.

Переваги:

- Залучає учнів до інтерактивного навчання та технологічних інструментів, що відповідають сучасним вимогам.
- Діти з ОПП отримують можливість взаємодіяти з однолітками у зручний для них спосіб.

Реалізація кооперативного навчання в мовно-літературній освітній галузі забезпечує інтерактивний, динамічний підхід до навчання, що сприяє розвитку мовленнєвих навичок, критичного мислення та соціальної адаптації учнів. Використання різних методів і форм роботи дозволяє вчителям максимально

залучати учнів у навчальний процес, створюючи сприятливе середовище для всіх учасників, включаючи дітей з особливими освітніми потребами.

Кооперативне навчання є потужним інструментом, що забезпечує сприятливе середовище для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Цей підхід не лише полегшує засвоєння навчального матеріалу, але й має численні переваги, які сприяють розвитку соціальних та особистісних навичок. Розглянемо три *основні переваги кооперативного навчання*:

- підвищення самооцінки,
- розвиток комунікативних навичок
- формування толерантності.

Однією з найважливіших переваг кооперативного навчання є **підвищення самооцінки** учнів з ОПП. Спільна робота в групах надає можливість дітям відчувати свою значимість і вартість у навчальному процесі.

Спільна підтримка: Коли учні працюють разом, вони підтримують один одного, надаючи допомогу та зворотний зв'язок. Це створює атмосферу довіри, де кожен учасник відчуває свою цінність. Діти з ОПП, які зазвичай можуть відчувати себе ізольованими, отримують підтримку своїх однолітків, що підвищує їхню впевненість у власних силах.

Визнання досягнень: У кооперативному навчанні учні мають можливість визнати досягнення один одного, що позитивно впливає на їхню самооцінку. Коли учні отримують похвалу за внесок у групову роботу, це сприяє формуванню позитивного образу себе.

Кооперативне навчання стимулює **розвиток комунікативних навичок** у дітей з ОПП, що є важливим аспектом їх соціальної адаптації.

Активна участь: Учні беруть участь у групових обговореннях, де їм потрібно висловлювати свої думки, ставити запитання та слухати інших. Ця активна участь допомагає їм розвивати мовленнєві навички, вміння вести діалог і аргументувати свої позиції.

Так, важливо з учнями початкових класів, організовуючи групові обговорення, на уроці з літературного читання та під час роботи з дитячими

книгами застосовувати синтез педагогічної та психокорекційної роботи з елементами театралізації над казками, за О.Є.Гордійчук (*Гордійчук, 2020, с.45-52*).

Слушною, на наш погляд, є думка про те, щоб використовувати елементи чи фрагменти театрального мистецтва у процесі уроків у початкових класах, висловлена О.Є.Гордійчук. Авторка рекомендує низку авторських підходів до роботи над казкою загалом, та інклюзивними казками, зокрема (Гордійчук, 2012).

Так, використовуючи інсценізацію прочитаного, зазначає авторка, є хороший засіб розвитку комунікативних умінь, взаємодій дітей в групі, але «на уроках літературного читання немає часу для постановки п'єс, це можливе у драматичному гуртку. Однак на уроці можна розігравати певні епізоди, до яких учні готуються вдома, або у групі продовженого дня» .

Наступний етап - практика в реальних умовах.

Так, спілкування в малих групах або парах створює менш напружене середовище для практики комунікативних навичок. Діти можуть спробувати нові слова та вирази без страху перед великою аудиторією, що знижує тривожність і підвищує готовність до спілкування.

Кооперативне навчання також сприяє **формуванню толерантності** у дітей, які мають різний досвід та особливості.

Розуміння різноманітності: Співпраця з іншими дітьми, які мають різні навички, погляди та особливості, допомагає формувати уявлення про різноманітність. Учні вчатьс я цінувати відмінності між собою та іншими, що сприяє розвитку їхньої емпатії та відкритості.

Соціальна інтеграція: Участь у кооперативних навчальних процесах сприяє соціальній інтеграції дітей з ОПП. Вони мають можливість взаємодіяти з однолітками, що допомагає зменшити соціальну ізоляцію і формує дружні стосунки.

Перехід до систематичного впровадження кооперативного навчання може вимагати кількох уроків для ознайомлення учнів з нормативною поведінкою.

Рекомендуємо зацентувати увагу, як на позитивних, так і на негативних прикладах взаємодії. Позитивні зразки можуть надихати учнів, демонструючи, які можливості надає робота в командах. Аналіз конфліктних ситуацій допомагає учням усвідомити норми безпечної взаємодії. У цей період, після «пробного» етапу взаємодії, учням можна запропонувати сформулювати правила спілкування в групах, такі як: короткі, чіткі відповіді по черзі; обговорення теми; висловлення думок стосовно теми, а не особистості тощо. Ці правила мають бути сформульовані, обговорені та прийняті самими учнями, що дозволить вчителю вимагати їх дотримання.

Під час підведення підсумків роботи малих груп реалізуються дві функції: виконання завдання та групове об'єднання. Іноді доповідач може несподівано висловити свою думку, або не всі учасники групи зможуть пояснити свої рішення. Це свідчить про недостатнє виконання групової взаємодії. Тому важливо під час інструктажу перед груповою роботою акцентувати, що результати повинні відображати думку всіх учасників (навіть тих, хто не погоджується з групою).

Під час обговорення важливо навчитися слухати одне одного, приймати різні точки зору, аргументувати власні думки.

Опісля обговорень тих чи інших результатів роботи у всіх малих груп настає етап рефлексії кооперативного навчання. Цей етап є складним, адже учням може бути важко розібратися у власних відчуттях та висловити свої емоції. Вчителю важливо підготувати запитання, що допоможуть учням зрозуміти і адекватно висловити своє ставлення до подій.

О. Савченко рекомендує такі запитання:

- «Чи було важко чи легко працювати в групі?
- Хто відчував себе некомфортно і чому?
- Хто керував роботою групи, і яке ваше ставлення до цього?
- Чи варто мовчати під час обговорення і чому?
- Які почуття виникають у того, хто не має можливості висловитися?
- Що допомагає і що заважає такій формі роботи?

- Яка підтримка з боку вчителя була вам необхідна?
- Чого ви навчилися в спільній роботі?» (Савченко, 2008, с. 34).

Що стосується оцінювання учнів, кооперативне навчання потребує перегляду традиційної системи оцінювання, оскільки важливо враховувати результат роботи у малих групах. Учитель може собі використовувати гнучкий підхід до цього питання. Можна увести правило про діяльність всіх учнів пігрупи, але багато вчителів застосовують метод самооцінки або оцінювання один одним. Якщо стосунки між педагогом і учнями є відкритими, учні готові висловлювати думки про внесок кожного члена групи в загальний результат. За результатами оцінювання вчитель може виявити активних і пасивних учасників групової роботи та відповідно коригувати її організацію. Це також допомагає учням усвідомити, що успіх залежить не лише від особистих зусиль, а й від взаємодії у групі.

Також важливо запроваджувати стратегії, що навчають учнів аналізувати та самооцінювати свою діяльність у групі. Наприклад, можна запропонувати учням розробити критерії успіху виконання завдання в групі, а потім провести самоаналіз.

Отже, кооперативне навчання може стати ефективним інструментом в умовах інклюзивного навчання, якщо вчитель забезпечить належну організацію, підтримку та навчить учнів необхідним навичкам взаємодії в групах. Комунікація, критичне мислення та взаємна підтримка стають ключовими для успіху учнів з особливими освітніми потребами.

2.2. Організація діалогічної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей

Організація продуктивної творчої діяльності в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей є важливим аспектом освітнього процесу, що сприяє розвитку творчого потенціалу учнів, їхніх естетичних смаків і критичного мислення. Діти не лише оволодівають основами мистецтва, а й знаходять свій власний стиль, розвивають індивідуальні здібності та креативність.

Організація продуктивної творчої діяльності в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей є багатогранним процесом, який включає в себе різноманітні аспекти. Ці аспекти допомагають забезпечити *оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу учнів та їхньої зацікавленості в мистецтві*. Розглянемо основні з них більш детально.

1. Створення комфортного середовища

1.1. Психологічний клімат

- **Підтримка і заохочення:** важливо, щоб учні відчували підтримку з боку вчителя та однокласників. Заохочення навіть найменших досягнень може підвищити мотивацію. Використання позитивних відгуків, похвал і нагород може стимулювати учнів до подальшої творчої діяльності.

- **Створення атмосфери безпеки:** учні повинні відчувати, що їхні ідеї та висловлювання цінуються. Це може бути досягнуто через відкриті обговорення, де всі учасники мають змогу висловити свою думку без страху бути осудженими.

- **Групова динаміка:** формування позитивних міжособистісних стосунків у групі допомагає учням відчувати себе частиною команди. Вчителі можуть організовувати ігри на розвиток комунікаційних навичок, що сприятиме зміцненню зв'язків між учнями.

1.2. Організація простору

Фізичне середовище: простір для творчості має бути ергономічним та функціональним. Це включає зручні меблі, достатню освітленість та добре

організовані робочі місця. Наприклад, кути для малювання та живопису повинні бути обладнані необхідними матеріалами.

Матеріально-технічне забезпечення: вчителі повинні забезпечити учнів усім необхідним для творчої діяльності. Це може включати фарби, кисті, папір, текстиль, глину, а також інструменти для роботи з різними матеріалами.

Доступність ресурсів: учні повинні мати легкий доступ до ресурсів, таких як книги, журнали, зразки мистецьких творів, а також можливість працювати з технологіями (комп'ютерами, проектами), які можуть допомогти їм у творчому процесі.

2. Вибір тематики та технік

2.1. Актуальність теми

Обрані теми: теми, що обираються для творчої діяльності, повинні бути близькими та зрозумілими учням. Це можуть бути соціальні проблеми, історичні події, особисті переживання або актуальні питання сучасності.

Залучення учнів: вчителі можуть проводити обговорення на тему вибору тем, щоб зрозуміти інтереси учнів. Наприклад, опитування або міні-брейнстормінги можуть допомогти визначити, які теми є найцікавішими для класу.

Наведемо практичне використання окресленої теорії. Так на уроці мистецтва з теми **"Моє мистецтво, моя історія"**, **мета якого:** розвивати здатність дітей висловлювати свої почуття та думки через мистецтво, кожен учень малює або ліпить щось, що відображає його почуття або важливу подію з його життя. Після завершення роботи діти повинні презентувати свої твори однокласникам і пояснити, чому вони вибрали саме ці елементи або кольори. Це сприяє розвитку діалогічної взаємодії, оскільки учні можуть запитати один одного про творчі рішення і висловити своє ставлення до робіт інших.

"Обговорення твору мистецтва".

Мета: Розвивати навички критичного аналізу та діалогічної взаємодії.

Опис вправи: Учитель показує класу картину або скульптуру, а учні разом обговорюють її: що вони бачать, що це може символізувати, що можна відчутти,

дивлячись на це. Важливо, щоб кожен учень мав можливість висловити свою думку. Учитель може ставити питання для стимулювання діалогу: "Як ви думаєте, чому художник вибрав такі кольори?" або "Що ця картина може сказати про сучасний світ?"

Тема. "Кольорові емоції".

Мета: Підвищити здатність до вираження емоцій через творчість.

Опис вправи: Діти створюють колаж з кольорових матеріалів, де кожен колір представляє певну емоцію (наприклад, червоний – це радість, синій – сум, зелений – спокій). Після того, як кожен учень завершить свою роботу, вони діляться своїми колажами з однокласниками, пояснюючи, чому вони вибрали ці кольори для своїх емоцій.

Тема. "Рольові ігри з персонажами".

Мета: Розвивати здатність до діалогу та співпраці.

Опис вправи: Учні разом створюють маленькі театральні вистави або рольові ігри, де вони мають зіграти ролі персонажів з казок або історій, які вивчаються на уроці. Під час гри учні повинні взаємодіяти один з одним, обговорюючи поведінку своїх персонажів і мотиви їхніх вчинків.

2.2. Використання різних технік

Знайомство з техніками: учні повинні мати можливість експериментувати з різними техніками, такими як акварель, гуаш, пастель, колаж, мозаїка тощо. Вчителі можуть організовувати майстер-класи, на яких учні зможуть навчитися основам цих технік.

Комбінування технік: учні можуть бути заохочені до використання кількох технік у своїй роботі. Наприклад, створення колажу з використанням малюнків та живопису дозволяє учням розвивати креативність та уяву.

3. Методичні підходи до організації діяльності

3.1. Проектна діяльність

Створення проектів: проектна діяльність є важливим елементом творчої роботи. Учні можуть працювати над груповими проектами, такими як виставки

або театральні постановки, що сприяє розвитку комунікативних і організаційних навичок.

Етапи реалізації проекту: важливо розробити чіткий план реалізації проекту, включаючи етапи підготовки, виконання та оцінювання результатів. Учні можуть розподілити ролі, що сприяє розвитку відповідальності та вміння працювати в команді.

Наводимо приклад фрагментів уроків технологічної освітньої галузі.

"Проектна діяльність: Створення колективного продукту".

Мета: Розвивати навички співпраці, обговорення та планування.

Опис вправи: Учні працюють у групах над створенням технічного проекту (наприклад, макету, моделі, виробу з різних матеріалів). Кожен учень бере на себе певну частину роботи, наприклад, один відповідає за креслення, інший – за збірку. Протягом роботи учні повинні обговорювати, як вирішити різні технічні питання, а також планувати етапи роботи. Це створює умови для активної діалогічної взаємодії та обміну ідеями.

"Ідеї для інновацій"

Мета: Розвивати креативне мислення і вміння аргументувати свої ідеї.

Опис вправи: Учитель ставить перед учнями задачу створити інноваційний продукт, наприклад, новий пристрій для дому або екологічно чистий матеріал. Діти працюють в малих групах, генерують ідеї та обговорюють їх. Кожен учень представляє свою ідею групі, пояснюючи її переваги, після чого всі разом вибирають найкращі рішення.

"Технічні дебати"

Мета: Розвивати здатність до аргументації та слухання думок інших.

Опис вправи: Учитель ставить технічне питання або проблему, наприклад: "Який матеріал краще використовувати для створення вітрової турбіни?" Учні повинні поділитися на дві групи: одна аргументує, чому вибір певного матеріалу є оптимальним, інша – чому цей матеріал не підходить. Після дебатів учні разом приходять до висновку, аналізуючи аргументи обох груп.

"Колективне креслення або модель"

Мета: Розвивати вміння працювати в команді та презентувати спільний результат.

Опис вправи: Діти працюють разом над створенням великого колективного креслення чи моделі (наприклад, будівельного об'єкта, транспортного засобу). Кожен учень відповідає за одну частину проекту (планування, креслення, деталізація), після чого всі частини об'єднуються в одну роботу. Важливо, щоб учні обговорювали свої ідеї на кожному етапі роботи.

Таким чином, ці вправи сприяють розвитку діалогічної взаємодії та творчого мислення, допомагаючи дітям з особливими освітніми потребами висловлювати свої думки, працювати в команді та вчитися аргументувати свої рішення в мистецькому та технологічному контекстах.

3.2. Інтеграція з іншими предметами

Міждисциплінарний підхід: інтеграція з предметами, такими як література, історія або музика, допомагає учням побачити зв'язок між різними формами мистецтва і культурами. Наприклад, вивчення творів мистецтва може бути поєднане з літературним аналізом.

Проведення тематичних занять: тематичні заняття, що об'єднують знання з різних предметів, можуть бути використані для підвищення зацікавленості учнів. Наприклад, учні можуть створити проект на тему "Екологія та мистецтво", де досліджуватимуть вплив забруднення навколишнього середовища на творчість.

4. Оцінювання результатів творчої діяльності

4.1. Формативне оцінювання

Зворотний зв'язок: конструктивний зворотний зв'язок від вчителя та однокласників є важливим для розвитку учнів. Вчителі можуть використовувати різноманітні методи, такі як обговорення, оцінювання в процесі роботи або навіть ведення портфоліо.

Самооцінка: учні повинні мати можливість оцінювати свою роботу, розглядаючи, що їм вдалося, а що потребує покращення. Це може бути

реалізовано через написання коротких рефлексій або ведення творчого щоденника.

4.2. Підсумкове оцінювання

Критерії оцінювання, такі як креативність, техніка виконання та емоційний зміст, дозволяють учням зрозуміти, на які аспекти варто звернути увагу в майбутньому.

Виставки та конкурси можуть слугувати як підсумкове оцінювання та джерело мотивації для подальшого розвитку.

Отже, організація продуктивної творчої діяльності є складним, але необхідним етапом у навчальному процесі, який сприяє розвитку творчості, критичного мислення та самостійності учнів. Підходи до організації творчої діяльності мають враховувати інтереси та можливості для всіх учнів, незалежно від їх особливостей та особливих освітніх потреб, що забезпечить максимальну ефективність навчання та розвиток кожної особистості.

2.3. Залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності

П.2.3. має на меті розкрити особливості та значення процесу залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності.

Так, театралізована діяльність є потужним інструментом для розвитку дітей, особливо тих, хто має особливі освітні потреби (ООП). Вона надає можливість учням не лише розвивати свої творчі здібності, але й покращувати соціальні, комунікативні навички та емоційний інтелект.

Насамперед, *переваги театралізованої діяльності для дітей з ООП – це:*

- розвиток комунікативних навичок
- емоційний розвиток
- підвищення самооцінки

Щодо розвитку комунікативних навичок, то він спрямований на:

- мовленнєву активність: театралізовані ігри і вистави сприяють розвитку мовлення. Діти мають можливість практикувати своє мовлення, слухати інших, висловлювати свої думки і почуття.

- соціальну взаємодію: участь у театралізованій діяльності допомагає дітям навчитися взаємодіяти з однолітками, встановлювати контакти та взаємини, що є критично важливим для їхнього соціального розвитку.

Щодо переваги в емоційному розвитку, то це сприяє:

- емоційній експресії: через акторську гру діти можуть виражати свої емоції, що є важливим для їхнього психоемоційного розвитку. Це дозволяє їм краще розуміти власні почуття та почуття інших.

- толерантності і емпатії: включення в театралізовану діяльність допомагає дітям розвивати толерантність до інших та розуміння різноманітності, оскільки вони вчаться приймати і поважати інші точки зору.

Підвищення самооцінки вкрай необхідний аспект в розвитку дитини з ООП, що передбачає:

- успіх на сцені: виконання ролей і участь у виставах дає дітям можливість відчути себе важливими і значущими. Це сприяє підвищенню самооцінки і впевненості в собі.

- визнання з боку однолітків: позитивна реакція з боку однокласників під час вистави може посилити відчуття приналежності і соціальної підтримки.

Надалі, вважаємо за доцільне розкрити ***стратегії залучення дітей з ООП до театралізованої діяльності.***

- Адаптація матеріалів: тексти для вистави можуть бути адаптовані під потреби дітей з ООП, використовуючи простіші слова або формуючи коротші діалоги.

- Використання візуальних засобів: залучення візуальних матеріалів, таких як малюнки, фотографії, реквізити, може полегшити процес навчання та підготовки до вистави.

- Групові вправи: проведення групових ігор та вправ, які заохочують співпрацю, є важливими для формування командного духу та підготовки до вистави.

- Ролі для всіх: кожна дитина повинна мати можливість зайняти активну роль у театрі, незалежно від рівня розвитку. Це може бути як виконання ролі актора, так і допомога в технічній частині (сценографія, реквізит тощо).

- Ляльковий театр: залучення дітей до створення та виконання лялькових вистав може бути простішим і більш зрозумілим для дітей з ООП.

- Імпровізація: створення сценок на основі імпровізації дозволяє дітям відчути свободу творчості та вносити свої ідеї у процес.

- Творчі заняття: проведення регулярних зустрічей театральної студії, де діти можуть вчитися основам акторської майстерності, розвивати імпровізаційні навички та працювати над сценічними ролями.

- Постановка вистави: створення вистави на основі казок, народних легенд або оригінальних сценаріїв, що заохочує дітей до спільної творчої діяльності.

• Театральні конкурси: заохочення участі в театральних фестивалях або конкурсах, де діти можуть продемонструвати свої досягнення та творчість, отримуючи досвід публічних виступів.

Л.Масол рекомендовано також цікаві і цінні прийоми театралізації на уроках мистецтва (за Л.М.Масол). До них належать:

- «оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів;
- пантомімічні « ілюстрування » жести, пози, рухи людей та тварин, зображені на картинах або в скульптурах, героїв казок, персонажів картини, образи програмної музики;
- розігрування уявних діалогів за сюжетами картин (наприклад, «натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрета»);
- творення «театру костюму»;
- драматизації та театралізації (за рівнями складності у використанні засобів театального мистецтва, а також за рівнями освітніх труднощів учнів з ООП);
- театралізований епізод – інтонаційний, або пантомімічний міні-діалог за темою із використанням костюмів і іграшкових персонажів (ляльок і тварин);
- інсценізації міні - оповідання про традиційно-національний одяг, вишивки, прикраси (в супроводі танцювально-ритмічної музики);
- Музично – хореграфічні сценки;
- пісні-ігри.

За нашими спостереженнями в процесі проходження професійно-педагогічної практики, ми помітили, що прості діалоги ускладнюються, але й стають цікавішими, якщо вводиться театральний реквізит, зокрема предмети, що «оживають» у розмовах або діях героїв.

Крім того, базовим компонентом, який є нормативним документом, визнано, що театралізована діяльність – це специфічний вид дитячої активності, один із найулюбленіших видів творчості. Діти охоче включаються в театралізовану діяльність, спонукувані літературними, ігровими, особистісними

мотивами. Маленька вистава – це перша елементарна перехідна форма від гри до мистецтва, перша елементарна форма синтезу мистецтв, яка доступна всім дітям.

Театралізована вистава, насамперед, передбачає в собі поєднання рухів, співів, художнього слова, міміки, пантомім та при цьому усі вони підлягають головному із завдань – створення художнього образу. Об'єднуючи кілька видів мистецтва, забезпечується унікальність можливостей задля художнього розвитку учнів.

Сприймання театральних вистав допомагає виховати різні почуття дітей, розуміння специфіки однієї з форм пізнання дійсності. На нашу думку, театральна гра для дітей – це школа емоційно-ціннісної культури і людського спілкування.

Театралізована діяльність, яка є, насамперед, імпровізаційною і виступає, як активно-індивідуальний, творчий процес та об'єднує різні за своїм характером творчі принципи:

- ✓ продуктивний (створюючи сюжети, чи інтерпретуючи запропоновані), виконавчий (програвання різних сюжету)
- ✓ оформлювальний (підготовка різних декорацій та костюмів тощо).

Так, задля цього синтезу додаються ті чи інші вміння дитини сприймати саме специфічне сценічне мистецтво. Вважаємо, що лише такий синтез і створює умови задля розвитку та вдосконалення емоційної сфери та творчості дітей.

Але у реальному житті він як правило, порушується. Кім того простежується дефіцит спілкування дітей з професійним театром, і дітей бракує досвіду щоб сприймати театральне мистецтво. Залучення до театру не має масового характеру тому переважна частина дітей, а діти з ООП у більшій мірі, залишається поза цим видом мистецтва. Це відбувається як із об'єктивних (театрів в невеликих містах та сільській місцевості не має), так з суб'єктивних (недооцінка дорослими їх потреби ознайомлення з цим видом мистецтва) причин. Безсистемність та побіжне ознайомлення із театром в освітніх закладах, а також у сім'ї формує в дітей «ілюзію знання» до цього виду мистецтва та

уявлення про доступність сприймання сценічно оформленого твору без спеціальної підготовки та, як наслідок, наступне відторгнення видів мистецтва, сприймання яких потребує володіння їх специфічною мовою.

Примітивність і недосконалість театралізованих ігор для дітей можуть спричинити наступне:

- недостатність умінь імпровізувати;
- невміння поводити себе на сцені по-справжньому, природно;
- нездатність використання різних засобів виразності задля створення образу тощо.

Виникають ті чи інші суперечності:

- з одного боку значення театру в емоційному і творчому розвитку дитини загальновизнане;
- з іншого йде мова про дефіцит театрального мистецтва у житті дітей.

Подолати ці, у свою чергу, суперечності можна у разі забезпечень синтезу театралізованої діяльності – ознайомлень із театром, як видом мистецтва та організації власної театрально-ігрової діяльності дітей.

В процесі театральної та ігрової діяльності усі діти знають, кого та що вони будуть зображати, але не всі знають, як треба це робити.

Театралізовані ігри, в цілому, матимуть розвивальний ефект тільки тоді, коли рівень їх сформованості відповідатиме необхідному розвитку театралізованої гри:

- прийняття дітьми уявленої ситуації;
- розвитку сюжету;
- використання засобів виразності.

Так, на думку, О.Гордійчук: «педагог має не лише виразно читати або розповідати, вміти дивитись та бачити, слухати і чути, а й бути готовим до будь-якого «перевтілення», тобто опанувати основами акторської майстерності та навичками режисури» (Гордійчук, 2012).

Гра «у театр» дітей молодшого шкільного віку посідає провідне місце серед різних видів дитячих ігор. Під час ігор формується здатність дитини сприймати

театральну умовність, створюються сприятливі умови для зародження «чуття театру».

Спираючись на свої дитячі спогади, І.Станкович, що саме у процесі раннього спілкування з театром «у дітей розкриваються тайники їх творчої сили (інстинкту або дару)» (Станкович, 2021). Автор мистецтва, не лише розумів значення для дитини театральних спілкувань, а й наголошував на загально-естетичній ролі цього виду мистецтва. Театралізовані ігри у психолого-педагогічних дослідженнях трактуються у двох значеннях: як вид діяльності і як засіб розвитку.

У контексті нашого дослідження нам цінно взяти до уваги наступні потенційні освітньо-розвиткові *можливості театралізованих ігор*, виокремлені та обґрунтовані в навчальному посібнику О.Є.Гордійчук:

- ✓ «беручи участь у театралізованій діяльності, діти ознайомлюються з навколишнім світом, а вміло поставлені педагогом питання спонукають учнів думати, аналізувати, робити висновки та узагальнення;
- ✓ з розумовим розвитком тісно пов'язана досконалість мовлення. Під час роботи над виразністю слів персонажів активізується словник дитини, вдосконалюється звукова культура мовлення, його інтонаційний лад. Виконуючи роль, дитина зрозуміло, чітко промовляє текст; оволодіває літературною мовою. У неї поліпшується діалогічне мовлення, його граматична будова;
- ✓ театралізовані ігри мають величезне значення для фізичного стану дитини, бо в процесі цих ігор активізуються всі життєдайні процеси;
- ✓ зміст театралізованих ігор має моральне спрямування: це доброта, дружба, чесність, сміливість тощо. Часто-густо у театралізованих іграх дитина перевтілюється в найулюбленіший і, як правило, позитивний образ, водночас набуваючи властиві цьому образу риси;
- ✓ театралізована діяльність є джерелом розвитку почуттів, глибоких переживань дитини, залучає їх до духовних цінностей;

- ✓ театралізовані ігри розвивають емоційну сферу дитини, змушують її співчувати персонажам, співпереживати події, які розігруються у виставі;
- ✓ театралізовані ігри – це важливий засіб розвитку в дітей емпатії, тобто здатності розпізнавати емоційний стан людини за мімікою, жестами, інтонацією; вміння ставити себе на її місце в різних ситуаціях, знаходити адекватні засоби сприяння;
- ✓ театралізована діяльність дає змогу формувати досвід соціальних навичок поведінки завдяки тому, що літературні твори, казки для дітей мають моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність, сміливість та ін.). Саме здатність дитини до ідентифікації з образом, який сподобався, допомагає педагогам через театралізовану діяльність справляти позитивний вплив на юних глядачів;
- ✓ театралізована діяльність допомагає дитині розв'язувати проблемні ситуації опосередковано, від імені якогось персонажа. Це дає змогу побороти боязкість, невпевненість у собі, сором'язливість. Розвитку впевненості в собі та соціальних навичок поведінки сприяє така організація театралізованої діяльності дітей, коли кожна дитина має нагоду проявити себе в будь-якій ролі; сором'язливим, невпевненим у собі дітям допомагає зняти нервові напруження, подолати сумніви щодо себе, повірити у власні сили; невгамовним та неорганізованим – навчитися витримки;
- ✓ театралізовані ігри мають психологічний вплив на формування психологічного стану дитини» (Гордійчук, 2017)

Отже, театралізовані ігри допомагають усебічно розвинути дитину. Однією з причин недооцінки місця театралізованої діяльності в педагогічному процесі є низька професійна культура педагога в цій галузі знань. Тому в багатьох педагогів не сформована готовність до організації самостійної театралізованої діяльності дітей молодшого шкільного віку. Успішний її розвиток можливий за умови вмілого керівництва з боку педагога, однак він не зможе формувати в

учнів готовність до театралізованої діяльності, якщо сам не володіє теоретичними знаннями та практичними вміннями керівництва нею. Здійснення ефективного керівництва театралізованою діяльністю дітей, зокрема дітей з ООП, передбачає володіння педагогом не тільки загальними педагогічними вміннями, а й спеціальними.

Про готовність педагога до театралізованої діяльності, зокрема, свідчать:

- усвідомлення педагогами важливості та необхідності використання театралізованої діяльності в навчальному закладі як важливого засобу розвитку особистості дитини;
- наявність у педагога теоретичних знань про театральне мистецтво;
- наявність методичних знань про шляхи керівництва дитячою театралізованою діяльністю;
- наявність практичних умінь, які відповідають специфіці сценічного мистецтва.

Види театралізованих ігор в організації театралізованої діяльності з молодшими школярами:

- ✓ режисерські ігри, такі як - настільний театр; театр тіней , театр на фланелеграфі;
- ✓ ігри-драматизації, зокрема: ігри-драматизації із пальчиками; ігри-драматизації із ляльками бі-ба-бо;
- ✓ ігри-імпровізації та ін.

Таким чином, залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності має чимало переваг, які сприяють загальному розвитку соціальних, емоційних та творчих навичок. Важливо враховувати інклюзивні підходи та адаптувати методи роботи для забезпечення максимальної участі всіх дітей. Театралізована діяльність не лише підвищує самооцінку, але й сприяє створенню позитивного соціального середовища, в якому кожна дитина, незалежно від особливостей, може знайти своє провідне місце.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного емпіричного дослідження у Розділі 2 ми виокремили *особливості розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання*.

- реалізація кооперативного навчання дітей з особливими освітніми потребами на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
- організація діалогічної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей;
- залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності.

У п.2.1 вказано, що кооперативне навчання є важливим інструментом у навчанні дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання; обґрунтовано основні принципи; виокремлено ефективні методи та форми роботи, що активізують навчальний процес і заохочують учнів до творчості та спілкування; розкрито основні переваги кооперативного навчання.

У п.2.2. виокремлено оптимальні умови для розвитку творчого потенціалу учнів та їхньої зацікавленості в мистецтві

У параграфі 2.3. обґрунтовано, чому саме театралізована діяльність є потужним інструментом для розвитку дітей з ООП; окреслено переваги театралізованої діяльності для дітей з ООП; запропоновано стратегії залучення дітей з ООП до театралізованої діяльності; описано прийоми театралізації на уроках мистецтва (за Л.М.Масол); окреслено значення театралізованої діяльності; можливості театралізованих ігор для дітей з ООП; види театралізованих ігор.

ВИСНОВКИ

Здійснене нами магістерське дослідження дозволило зробити наступні *висновки*:

- Організація інклюзивного навчання та правове підґрунтя щодо забезпечення права дітям з ООП на цю форму навчання, відображена нами у вступі таким переліком бази: «Порядком організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивний клас загальноосвітнього навчального закладу», «Національною стратегією інклюзивної освіти на 2021-2031 роки» та ін.
- Розкрито актуальність проблеми розвитку навичок діалогічної взаємодії учнів у наукових вітчизняних джерелах через зміст та значення *дефініцій: взаємність, дія, взаємодія, продуктивна взаємодія, діалогічна взаємодія, важливі вміння учнів для ефективної взаємодії в колективі, основні цінності взаємодії для учнів, продуктивна взаємодія всіх учнів класу з дитиною з особливими освітніми потребами*.
- Опрацьовано Словник української мови, Педагогічний словник, Психологічний і взято за основу ключове поняття нашого дослідження *«діалогічна взаємодія»* як комунікативний процес, що передбачає рівноправне спілкування між двома або більше суб'єктами, які обмінюються інформацією, висловлюють свої думки, ставлення, почуття та реагують на висловлювання іншого учасника і спрямоване на досягнення спільного розуміння або вирішення певної проблеми.
- Охарактеризовано *сутність, ознаки, основні складові структури діалогічної взаємодії та основні види діалогічної взаємодії (навчальний діалог, соціальний діалог, терапевтичний діалог); напрямки діалогічної взаємодії, розвиток толерантності серед учнів інклюзивного класу; запобігання булінгу в освітньому середовищі.*
- Дослідження стану розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання здійснювалося нами за допомогою анкетування 28 педагогів ЗЗСО У Чернівецькій області, проведеного у вайбер-групі «Вчитель інклюзивного класу» за допомогою анкети у гугл-формі. У п.1.3. нами здійснено

кількісний та якісний аналізи даного опитування; виявлено достатній рівень компетентності педагогів та сконцентровано предмет нашого дослідження в необхідному для практиків напрямку.

- Так, як предмет нашого дослідження полягав у виокремленні особливостей розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання, то нами у Розділі 2 було обґрунтовано наступні *особливості*:
 - реалізація кооперативного навчання дітей з особливими освітніми потребами на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
 - організація діалогічної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей;
 - залучення дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності.

У п.2.1 вказано, що:

- *кооперативне навчання є важливим інструментом* у навчанні дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах інклюзивного навчання;
- обґрунтовано *основні принципи* (спільна мета, взаємозалежність, індивідуальна відповідальність, соціальні навички, різноманітність ролей; забезпечення підтримки та зворотного зв'язку);
- виокремлено *ефективні методи та форми роботи*, що активізують навчальний процес і заохочують учнів до творчості та спілкування (групові обговорення, рольові ігри, проектна діяльність, дискусії, сучасні технології та ін);
- розкрито *основні переваги кооперативного навчання* (підвищення самооцінки, розвиток комунікативних навичок, формування толерантності).

У п.2.2., обґрунтовуючи організацію діалогічної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в процесі вивчення мистецької та технологічної освітніх галузей, нами було виокремлено: *оптимальні умови для*

розвитку творчого потенціалу учнів та їхньої зацікавленості в мистецтві (створення комфортного середовища через підтримку і заохочення, створення атмосфери безпеки, групову динаміку; організація простору: фізичне середовище, матеріально-технічне забезпечення, доступність ресурсів; використання різних технік: знайомство з техніками і комбінування технік; проектна діяльність; міждисциплінарний підхід; проведення тематичних виставок та конкурсів тощо).

Параграф 2.3. присвячено залученню дітей з особливими освітніми потребами до театралізованої діяльності.

- Обґрунтовано, чому саме *театралізована діяльність є потужним інструментом для розвитку дітей*, особливо тих, хто має особливі освітні потреби (ООП).
- Окреслено *переваги театралізованої діяльності для дітей з ООП* (розвиток комунікативних навичок, емоційний розвиток. підвищення самооцінки).
- Запропоновано *стратегії залучення дітей з ООП до театралізованої діяльності* (адаптація матеріалів, використання візуальних засобів, групові вправи, ролі для всіх, ляльковий театр, імпровізація, творчі заняття, постановка вистави, театральні конкурси та ін).
- Описано *прийоми театралізації на уроках мистецтва* (за Л.М.Масол) («оживити» картину за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів; пантомімічне «ілюстрування» жестів, поз, рухів людей і тварин, зображених на картинах або в скульптурі, героїв казки, персонажів картини, образів програмної музики; розігрування уявного діалогу за сюжетом картини (наприклад, «натюрморт в особах», «розмова героїв парного портрета»); створення «театру костюму»; драматизація і театралізація (за рівнем складності використання засобів театального мистецтва а також за рівнем освітніх труднощів учнів з ООП); театралізовані епізоди – інтонаційні або пантомімічні мінідіалоги за темою з використанням костюмів та іграшкових персонажів (ляльок, тварин);

інсценізація міні-оповідань про традиційний національний одяг, вишивки, прикраси (у супроводі танцювальної музики); музично-хореографічні сценки; пісні-ігри).

- Окреслено *значення театралізованої діяльності; можливості театралізованих ігор для дітей з ООП; види театралізованих ігор* (режисерські ігри: настільний театр; тіньовий театр, театр на фланелеграфі; ігри-драматизації: ігри-драматизації з пальчиками; ігри-драматизації з ляльками бі-ба-бо; ігри-імпрровізації).

Таким чином, **теоретичне значення наукового дослідження** полягало в спробі виокремлення та комплексного аналізу особливостей розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання з точки зору психолого-педагогічної науки і практики.

Практичне значення результатів дослідження, переконані, виявиться корисним як і для майбутніх учителів початкових класів, так і педагогічних працівників, які працюють, які працюють в інклюзивних класах з метою розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Надалі, вважаємо за необхідне у продовженні наукових та практичних пошуків з окресленої проблеми щодо виокремлення та обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання в Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. WARBLETONCOUNCIL :вебсайт.URL:

<https://uk.warbletoncouncil.org/reciprocidad-2088>

2. Астахова, Н. В. (2019). *Театральна діяльність як засіб соціалізації дітей з особливими освітніми потребами*. Житомир: Житомирський державний університет.
3. Барабанщикова, О. В. (2016). *Методика розвитку мовленнєвих та соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами*. Одеса: "Фенікс".
4. Білан, І. О. (2020). *Методика театралізованої діяльності у навчанні дітей з ОПП*. Київ: Видавництво «Академія».
5. Білик, Л. В. (2018). *Роль театральної діяльності в розвитку соціальних навичок у дітей з особливими потребами*. Київ: "Наукова думка".
6. Большакова, І. О., & Пристінська, М. С. (2019). *Українська мова та читання: підручник для 2 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.): Ч. 1 (96 с., іл.)*. Харків: Вид-во «Ранок».
7. Большакова, І. О., & Пристінська, М. С. (2019). *Українська мова та читання: підручник для 2 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.): Ч. 2 (96 с., іл.)*. Харків: Вид-во «Ранок».
8. Большакова, І. О., & Пристінська, М. С. (2020). *Українська мова та читання: підручник для 3 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.): Ч. 1 (112 с., іл.)*. Харків: Вид-во «Ранок».
9. Большакова, І. О., & Пристінська, М. С. (2020). *Українська мова та читання: підручник для 3 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.): Ч. 2 (112 с., іл.)*. Харків: Вид-во «Ранок».
10. Большакова, І. О., & Хворостяний, І. Г. (2021). *Українська мова та читання: підручник для 4 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.): Ч. 1 (128 с., іл.)*. Харків: Вид-во «Ранок».
11. Большакова, І. О., & Хворостяний, І. Г. (2021). *Українська мова та читання: підручник для 4 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.): Ч. 2 (128 с., іл.)*. Харків: Вид-во «Ранок».
12. Васильєва, Т. В. (2018). *Психолого-педагогічні засади інклюзивної освіти*. Київ: Видавничий дім "Персонал".

- 13.Васильченко, І. (2008). Театральна педагогіка в початковій школі. Київ: Шкільний світ.
- 14.Вікіпедія. Взаємодія. Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/Взаємодія>
- 15.Вікіпедія. Дія (значення). Режим доступу:
[https://uk.wikipedia.org/wiki/Дія_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дія_(значення))
- 16.Гордійчук, О. (2012). Казка в початковій школі: виховний аспект (96 с.). Київ: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти.
- 17.Гордійчук, О. (2012). Казка в початковій школі: виховний аспект. Київ: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти.
- 18.Гордійчук, О. Є. (2009). Казка – вигадка, проте.... Початкова освіта, 9, 3-6.
- 19.Гордійчук, О. Є. (2009). Синтез педагогічного і психокорекційного підходів у роботі над казками з моральним спрямуванням на уроках читання в початковій школі. Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць.
- 20.Гордійчук, О. Є. (2012). Синтез педагогічного і психокорекційного підходів у роботі над казками з моральним спрямуванням на уроках читання в початковій школі. Чернівці: Рута, Вип. 452.
- 21.Гордійчук, О. Є. (2017). Екранне та сценічне мистецтво в початковій школі: теорія і практика (180 с.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.
- 22.Гордійчук, О. Є. (2017). Робота вчителя в класі з інклюзивним навчанням: проблеми і пошуки. У Educația incluzivă: dimensiuni, provocări, soluții: conferință științifico-practică internațională (с. 164–169). Бельці. Режим доступу:
http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/3742/1/ed_inluz.pdf
- 23.Гордійчук, О., & Савчук, О. (2023). Організація продуктивної взаємодії учнів інклюзивного класу як психолого-педагогічна проблема. Волинська весна: перші паростки науки: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної онлайн-конференції (с. 133–136). Луцьк: ПП Мажула Ю. М.

24. Гуменюк, Т. В. (2021). Театралізоване навчання в інклюзивному класі. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
25. Дергач, М. А. (2007). До питання визначення параметрів аналізу театального мистецтва як засобу формування особистості. Освіта Донбасу, 2, 50–54.
26. Дяковська, О. В. (2021). Інклюзивне навчання: методичні засади. Київ: Видавничий дім «Освіта».
27. Захаренко, В. М. (2019). Корекційно-педагогічна робота з дітьми з особливими освітніми потребами. Київ: Вид. центр "Академія".
28. Захаренко, О. І. (2019). Соціально-психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності у дітей з особливими освітніми потребами. Київ: Освіта.
29. Іванова, Л. А. (2019). Психологічні аспекти розвитку мовлення у дітей з особливими освітніми потребами. Харків: "Освіта".
30. Карпенко, С., Кобилянська, Н., & Краєвська, К. (2018). Формування толерантності до дітей з особливими освітніми потребами як умова соціалізації. Режим доступу: <http://dpsz2018.blogspot.com/2018/12/blog-post22.html>
31. Коваленко, І. М. (2010). Педагогічний словник. Київ: Либідь.
32. Коваленко, Н. Г. (2020). Психологія кооперативного навчання: теорія і практика. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
33. Козубовська, І., Розлуцька, Г., & Савко, О. (2000). Взаємодія школи і родини у вихованні молодших школярів: вітчизняний і зарубіжний досвід. Ужгород.
34. Костюк, Г. С. (2008). Психологічний словник. Київ: Генеза.
35. Кравченко, Н. В. (2018). Соціально-психологічні аспекти театралізованої діяльності. Чернівці: Чернівецький національний університет.
36. Кречетова, Г. В. (2020). Психологічні аспекти взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Київ: Видавничий дім "Наука".

37. Кузьменко, Т. О. (2020). Інклюзивна освіта: шляхи адаптації та розвитку дітей з особливими потребами. Харків: Педагогічна думка.
38. Левченко, О. М. (2020). Соціальна та емоційна компетентність дітей з особливими потребами: розвиток через діалог. Харків: Видавництво "Сум".
39. Левченко, С. О. (2017). Психолого-педагогічні основи розвитку діалогічної взаємодії в інклюзивних класах. Вінниця: Підручники і посібники.
40. Лисенко, В. І. (2022). Діалогічна взаємодія в навчанні: від теорії до практики. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
41. Логвіненко, І. І. (2010). Самореалізація особистості засобами театралізації. Джерело педагогічної майстерності.
42. Маркова, І. Є. (2021). Навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти: підходи, методи та інструменти. Київ: "Педагогіка".
43. Мельниченко, О. А. (2019). Психологічні аспекти соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Запоріжжя: Логос.
44. Новіков, А. О. (2004). Початок театрального мистецтва. Вивчаємо українську мову та літературу, 10(14), 20–22.
45. Олійник, І. В. (2022). Творчість і театралізація як фактор розвитку дітей з ООП. Одеса: Одеський національний університет.
46. Пономарьова, К. І., & Гайова, Л. А. (2020). Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 1 (160 с., іл.). Київ: УОВЦ «Оріон».
47. Рибалка, О. І. (2020). Інклюзивне навчання та розвиток соціальних компетентностей у дітей з ООП. Одеса: "Просвіта".
48. Романова, Т. П. (2019). Соціальні навички в дітей з особливими освітніми потребами. Київ: Видавництво «Академія».
49. Руденко, О. В. (2018). Педагогіка партнерства: засади діалогічної взаємодії в навчальному процесі. Київ: Академія.

- 50.Савченко, О. Я., & Красуцька, І. В. (2021). Українська мова та читання: Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 (160 с., іл.). Київ: УОВЦ «Оріон».
- 51.Савченко, О. Я. (2019). Українська мова та читання: Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 (144 с., іл.). Київ: УОВЦ «Оріон».
- 52.Савченко, О. Я. (2020). Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) : Частина 2 (160 с., іл.). Київ: УОВЦ «Оріон».
- 53.Сайко, Х., & Островська, К. (2012). Толерантність до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній школі. Режим доступу: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tolerantnist.pdf>
- 54.Середа, Л. М. (2021). Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі в інклюзивному класі. Чернівці: Чернівецький національний університет.
- 55.Словник української мови: в 11 томах. (1970–1980). Київ: Наукова думка.
- 56.Словотвір. Режим доступу: <https://slovotvir.org.ua/words/bulinh>
- 57.Соловей, І. В., & Мельник, В. М. (2018). Особливості педагогічної роботи в інклюзивному середовищі: розвиток комунікативних навичок у дітей з ООП. Тернопіль: Навчальна книга.
- 58.Станкович, І.М. (2021). Моє життя в мистецтві театру. Київ: УОВЦ «Оріон».
- 59.Тимошенко, В. М. (2020). Корекційно-розвивальна робота з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Київ: "Академія".
- 60.Шахрай, В. (2009). Засоби театрального мистецтва у формуванні соціальної компетентності дітей шкільного віку. Нова педагогічна думка.
- 61.Шиян, О. М. (2017). Інклюзивне навчання та психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими потребами. Львів: Видавництво "Новий світ".
- 62.Шиян, Т. В. (2020). Кооперативне навчання в сучасній освіті. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».

- 63.Яременко, І. В. (2021). Діалогічна взаємодія як інструмент розвитку емоційного інтелекту учнів. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова.
- 64.Шиян, О. М. (2017). Інклюзивне навчання та психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими потребами. Львів: Видавництво "Новий світ".

ДОДАТКИ*Додаток А***ОПИТУВАЛЬНИК**

для педагогів інклюзивних класів
щодо дослідження стану розвитку навичок діалогічної взаємодії
у дітей з особливими освітніми потребами
в умовах інклюзивного навчання

- 1. Як Ви розумієте поняття «діалогічна взаємодія».**
- 2. Як Ви вважаєте, чи реально в умовах інклюзивного навчання сприяти розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП?**
 - Так
 - Ні
 - Не впевнена
 - Не задумувалася над цим питанням
- 3. Чи звертаєте Ви увагу на розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП?**
 - Так
 - Ні
 - Не в повній мірі
- 4. На скільки діалогічна взаємодія є оптимальним засобом розвитку дітей з ООП?**
 - Високо оптимальною
 - Достатньо оптимальною
 - Не зовсім оптимальною
 - Зовсім не оптимальною
- 5. Яке ваше ставлення до необхідності розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання?**
 - Позитивне
 - Негативне

Радше позитивне

Нейтральне

6. Яким чином розвиток навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП впливає на розвиток їх психічних процесів та особистості в цілому? Виокреміть 5 варіантів відповідей, які в повній мірі розкивають значимість діалогічної взаємодії як продуктивної.

- зміцнює стосунки між учнями
- створює позитивну атмосферу в класі
- навчає конструктивному вирішенню конфліктів
- розвиває комунікативні навички
- допомагає вести конструктивний діалог та співпрацювати з іншими
- сприяє розвитку соціальної компетентності
- вчить дотримуватися правил спілкування
- розвивають емоційну чутливість
- формує розуміння своїх помилок і шляхів їх виправлення

7. Проранжуйте, із запропонованих, ті форми та технології, які цінні та ефективні на етапі розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання (від 1 до 7).

- Кооперативне навчання.
- Уроки технологічної освітньої галузі.
- Уроки мовно-літературної освітньої галузі в початкових класах.
- Уроки мистецької освітньої галузі.
- Підтримка позитивного емоційного настрою під час спілкування.
- Діагностика і корекція здатності творення діалогу.
- Театралізована діяльність.

8. Виокреміть 5 методів та способів, які варто застосовувати на етапі розвитку навичок діалогічної взаємодії у дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання.

- Індивідуалізація освітнього процесу.

- Робота в малих групах
- Проектна діяльність
- Дискусії
- Підтримка позитивного емоційного настрою під час спілкування.
- Діагностика і корекція здатності творення діалогу.
- Спільні виставки
- Рольові ігри
- Читання в особах

Фрагменти уроків мовно-літературної, мистецької та технологічної освітніх галузей

Вправа «Ланцюжок розповіді»

Тема: Казки про тварин

Підручник: Українська мова та читання, 2 клас

Сторінка: 42-44

Опис: Учні читають казку, а потім працюють у групах, створюючи короткий переказ казки у формі ланцюжка. Кожен учень додає своє речення, щоб зберегти логічний порядок подій. Це завдання розвиває вміння слухати одне одного, узгоджувати дії та створювати цілісне оповідання.

Прочітаймо, компаніє, ворокибі, відсілі, сміливіші, відбратіся.

Сміливість і компаніє. ЦАП І БАРАН

Українська народна казка

Були собі чоловік та жінка, мали вони ціла й барана. І були ці цап та баран великі пріятелі — куди цап, туди й баран. Цап на горі по капусті — і баран туди, цап у сад — і баран за ним.

Ох, жінко, — каже чоловік, — проженимо ми цього барана й цапа, а то за ними ні сід, ні город не відіржася.

— А збиратися, цапе й баране, собі абикуди, щоб вас не було на могом подвір'ї.

Цап та баран те почули, жутко їм доволу майнули. Пошили вони собі торбу та й пішли. Ідуть та йдуть, аж посеред поля лежить веча голова. Баран був дукій, та неспілий, а цап — сміливий, та недухий.

— Бери, баране, голову, бо ти дукій.

Ох, бери ти, цапе, бо ти сміливий.

Узяли вдовок і вкинули в торбу. Ідуть та й ідуть, коли бачуть горіть вогонь.

— Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не з'їли.

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

— А, здорові! Здорові! Ще каша не кинить — а м'ясо саме прийшло.

Злякались цап і баран. Тоді цап і вигадав:

— А подай, баране, оту вовчу голову!

От баран і приніс її.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап.

Баран знову тгне ту саму.

— Та подай ще більшу!

Тут уже вовки злякались, стали вони думати-гадати, як відсілі втікати. «Бо цю, — кажуть, — такі молодці, що з ними й голови збудешся, — бач, одну за одною воєні голови з торби тягуть!».

От один вовк і починає:

— Стань, брате, компаня, і каша гарно кипить, та нічим допити, — піду я по воду.

Йк пішов вовк по воду. «Хай вам абикур з вашого компаніє!».

Йк почав другий того дождати, став думати-гадати, як би й собі відсілі п'ятами навадити:

— Е, вразий сину: пішов та й сидить, нічим каші допити, ось я йду й до кашу та прихвину дого, як собачу!

Йк побі, так і не вернувся. А третій сидів-сидів:

— Ось піду я, так прихвину ї!

Йк побі, так і раділий, що втік. Тоді цап до барана:

— Бачте, скоріше б нам оце кашу поїсти та з курені забратися.

А один вовк роздумався і каже:

— Е, щоб нам трохи та цапа й барана боялися? Ось ходімо, ми їх поїмо!

Прийшли, аж ті вже з куреня прибралися, побігли та й не дуба забіралися.

Стали вовки думати-гадати, як би цапа та барана нагнати. Як стали йти і найшли їх на дубі. Цап, сміливий, завіз аж наверх, а баран неспілий — так нижче.

— От лавай, — кажуть вовки старшому вовкові, — та й ворожи, як нам їх добувати.

Ліг вовк під дубом дотори ногами й почав ворожити. Баран на гілці сидить та так дрижить, як упаде, та на вовка! Цап сміливий, не став дого міркувати, та йк закричить:

— Подай мені ворокибі!

Вовки скопились, аж лиліска до порога закурлилася.

А цап та баран шили, зробили собі курнати живуть.

Варіанти — варіанти.

П'ятами навадити — утікати.

Курень — легка будова, сторожка.

Прибралися — тут: пошнурити.

Ворожити — тут: передбачити, вгадувати.

Ворокибі — тут: той, хто ворожить.

Прочитай казку. Назви діючих осіб.

Чому лаві пішли з паводом господарі? Як цап та баран зустрілися з вовками? Що вигадав цап?

Як вовки хотіли погубити цапа?

Чому цап і баран змогли перемогти трьох вовків?

Знайдіть в казці заміни, основну частину, кінцівку.

Повторіть разом. На початку казки говориться, що баран був дукій, та неспілий, а цап — сміливий, та недухий. Які ще риси характеру виявили ці герої?

Роздивись малюнок-пазли на цій і попередній сторінках і розкажи за ними казку.

Вправа «Читання у ролях»

Тема: Читання діалогів казкових героїв

Підручник: Українська мова та читання, 2 клас

Сторінка:

Опис: Учні читають казковий діалог у ролях, обираючи собі персонажа і озвучуючи його репліки. Потім кожна група обговорює дії свого героя. Така робота підтримує розвиток діалогічного мовлення, вміння слухати і співпереживати персонажам.

Прочитай з нею разом.

Існував звичай називати дитину на честь, «дідомашкою» — значить, аби вберегти її від нечесті сили. Мана Фрошка в дитинстві кликали Мериною, а його молодшого брата Захара — Миколом. Так був Франко — малим Мериною, приблизно до 5-літнього віку, до навчання у початковій школі.

Величезні навігатори, прудкий, ввічливий, здатний до дії.

ЛИСИЧКА І РАК

Повторіть! Чи вдало тобі це казку? Що підказує заголовок?

Зустрілася Лисичка з Раком. Стала собі й дивитися, як він помаленьку рос, а далі дала з нього несподівано:

— Ну, та й швидкий же ти, нема що й казати! Справжній небура! І А сказав мені, Річ не небудяче, чи то правда, що тебе раз у величезно п'ятихню по доріжці послили, а ти як за рік у величезно суботу з доріжками прийшов та й ті господарі розізнає?

— Може, коли й правда була, — каже Рак, — а тепер дуже не брешеш.

— Оце! Значить, ти тепер прудкий став?

— Прудкий чи ні, а втілювати з себе не дам. Коли хочеш знати, який я прудкий, то побачишся об'їзди, що я швидше від тебе до того пеня добуку.

— Що? Що? Що? — здивувалася Лисичка. — Ти хотів би зі мною бігати навігатори?

— Не тільки побіти, а ще й один одиницею даю тобі на відірвання! Швидше від тебе буду на місці, — мовить Рак.

Побачишся об'їзди. Стала Лисичка на саж попереду Рака, а Рак узяв її за хвіст і вів до Рудого Лисичка, біжить швидко, аж крива здіймається. Добіг до пеня та й каже:

— А де ти, Раче? Нічого не чути.

— Ну, Раче, де ти так? — ще раз кличе Лисичка та й обертуючись нахилила до меча.

Отоді Рак відустив її хвіст та й каже:

— Та ось де! Давно вже жду тебе, аж трохи поза межу зійти.

Небуря — людина, яка викликає ступіть, тут: слово, мовленя з несподівкою.

Крива — спрувний, смислене з колом.

Про кого це казку? З якого спрувала Лисичка?

Чому Рак вирішив і прожити? Як це йому вдалося?

Чи сподобався тобі цей казковий герой? Дай своє думку.

До величезних висловів добери близькі за значенням.

Повторіть разом. Розкажи історію в «Медіа-Романі». Які казки бачи Фрошка вона сподобалася?

ПРИСЛІВ'Я

Менше говориш, більше чуєш.

Вправа «Моя думка про прочитане»

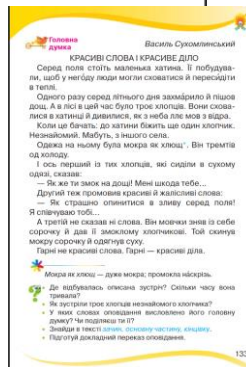
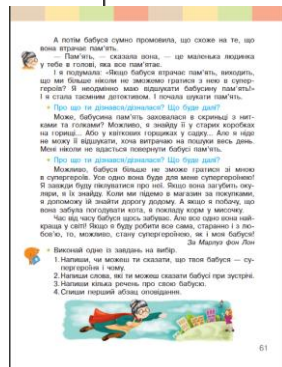
Підручник: Українська мова та читання, 2 клас (авт. І. Большакова)

Тема: Робота з короткими оповіданнями

Опис: Після читання оповідання учні працюють у групах і висловлюють свої враження від прочитаного. Вони діляться емоціями, обговорюють, які моменти найбільше запам'яталися, що сподобалося, а що ні. Кожен учень висловлює власне ставлення до героїв і подій, аргументуючи свою думку.

ОПОВІДАННЯ. ЗАГОЛОВОК

- 1 Тема і головна думка. Передбачення за заголовком
- МОЯ БАБУСЯ — СУПЕРГЕРОІНЯ**
- Про що буде йти мова в оповіданні? Чому ти так гадаєш?
Моя бабуся — найкраща в усьому світі. Ми з нею любимо різні пригоди. І літати по кімнаті, як космонавти, і до самісіньких сутінків блукати в саду, наче індіанці. Але найбільше нам подобається гратися в супергероїв.
 - Про що ти дивився/дівчалася? Що було далі?
Останнім часом бабуся стає забувкучаютою. І часто щось плутає. Одного разу бабуся забула, що мене звати Сюзі.
— Привіт, Лілі! — сказала вона мені.

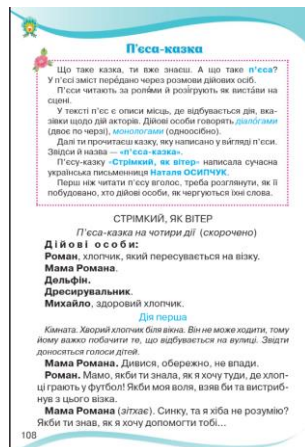
Вправа «Перевтілюєся у героя»

Підручник: Українська мова та читання, 3 клас (авт. О. Я. Савченко)

Тема: Рольові читання казки

Сторінка: 108

Опис: Після читання казки кожен учень обирає собі роль одного з персонажів і розіграє сценку від його імені. Вчитель пропонує завдання — показати, що відчуває герой у певний момент казки. Це допомагає учням розвивати емпатію та емоційну виразність.

Вправа "Суд над героєм" — це чудова рольова гра, яка дозволяє учням вжитися в ролі персонажів, критично аналізувати їхні дії та розвивати навички аргументації.

Приклад використання "Суд над героєм" у 3 класі:

1. **Тема уроку:** Обговорення поведінки персонажів казки "Колобок".
2. **Матеріали:** Казка "Колобок", ролі для учнів: суддя, адвокат, обвинувач, свідки (лисичка, вовк, ведмідь, заєць, Колобок).

3. **Завдання для учнів:** Визначити, чи справедливо вчинив Колобок, утікши від бабусі і дідуся, та оцінити вчинок лисички, яка обманом з'їла Колобка.

Процедура справи:

1. **Розподіл ролей:** Учні обирають ролі – один учень буде суддею, один — адвокатом Колобка, один — обвинувачем, інші — свідками (персонажами казки).
2. **Підготовка аргументів:** Учні, виконуючи ролі, готують аргументи:
 - **Обвинувач** стверджує, що Колобок неслухняний, втік від бабусі й дідуся, завдав їм шкоди. Також може захищати лисичку, кажучи, що вона діє за природними інстинктами.
 - **Адвокат** захищає Колобка, пояснюючи, що він шукав свободу, мав право на власне життя.
 - **Свідки** (вовк, ведмідь, заєць) висловлюють свої думки про поведінку Колобка та лисички з особистої перспективи персонажів.
3. **Судове обговорення:** Учні по черзі висловлюють свої аргументи, причому суддя керує обговоренням та ставить уточнюючі питання.
4. **Вирок:** Після обговорення суддя робить висновок, який формується на основі висловлених аргументів. Наприклад, суддя може вирішити, що Колобок мав право на свободу, але його вчинок був небезпечним, а лисичка також несла відповідальність за обман.

Результат: Учні вчаться аналізувати поведінку персонажів, формувати власну позицію, аргументувати її, розвивають навички співпраці та критичного мислення.

Вправа "Співчуття герою" (підручник: Українська мова та читання, 3 клас, автор: О. Я. Савченко) допомагає учням розвивати емоційний інтелект і співпереживання до персонажів літературних творів. Ось конкретний приклад використання цієї вправи:

Тема уроку:

"Співчуття герою. Аналіз почуттів персонажів."

Матеріал:

Текст казки "Зайчиха та її діти" або інший літературний твір, що містить персонажа, який стикається з труднощами або переживаннями.

Мета вправи:

Розвинути вміння учнів виявляти співчуття до героїв через уяву та емоційну реакцію на їхні дії.

Опис вправи:

1. **Підготовка:** Вчитель читає казку або уривок з твору, де персонаж (наприклад, зайчиха) потрапляє в складну ситуацію (наприклад, їй доводиться рятувати своїх дітей від хижака).
2. **Обговорення:** Після прочитання тексту вчитель ставить питання:
 - "Як ви думаєте, що відчуває зайчиха, коли її діти опинилися під загрозою?"
 - "Як би ви почувалися на її місці?"
 - "Чому зайчиха діє так, а не інакше? Які почуття її рухають?"

3. **Групова робота:** Учні об'єднуються в малі групи. Кожна група обирає одного персонажа (наприклад, зайчиха або її діти) і намагається описати, що відчуває цей персонаж у складний момент, використовуючи різні емоції та слова.
 - Групи можуть відповісти на питання: "Що б ви сказали зайчихі, якщо б зустріли її у лісі? Як би ви підтримали її?"
4. **Рольова гра:** Учні в групах розігрують ситуацію, в якій зайчиха пояснює свої переживання. Один учень може грати зайчиху, інші — її дітей або допоміжних персонажів. Вони обговорюють свої почуття і намагаються виявити співчуття до героїні.
5. **Завершення справи:** Кожна група презентує свою сценку перед класом. Вчитель підсумовує, як важливо розуміти почуття інших людей і підтримувати їх у важких ситуаціях.

Результат:

Учні вчаться аналізувати внутрішній світ героїв, розвивають емпатію і здатність співпереживати. Вони також навчаються виражати свої емоції, аргументуючи їх словами і вчинками персонажів.

1. Проект "Книга моїх мрій"

Підручник: Українська мова та читання, 3 клас (авт. О. Я. Савченко)

Тема: Тема мрій та бажань у літературних творах

Опис справи:

- Учні об'єднуються в групи та створюють свою власну книгу, яка складається з різних розділів, що містять літературні твори, вірші, казки або малюнки, пов'язані з їхніми мріями та бажаннями.
- Кожен учасник групи працює над окремим розділом: один пише коротку історію, інший створює малюнки, третій розробляє вірш.
- Наприкінці проєкту групи презентують свої "Книги мрій", обговорюючи, як у різних літературних творах відображаються ідеї мрій, і чому це важливо для них особисто.

Результат: Розвивається креативність, здатність до співпраці та аналізу літературних творів. Учні навчаються працювати в команді, висловлювати ідеї та презентувати свої роботи.

2. Проект "Літературний герой у сучасному світі"

Підручник: Українська мова та читання, 4 клас (авт. І. Большакова)

Тема: Аналіз літературних персонажів

Опис справи:

- Учні обирають відомого літературного героя (наприклад, Тарас Бульба, Іванко або інших персонажів української літератури).
- Вони працюють у групах, створюючи проєкт, який зображує, як би цей герой поведився в сучасному світі. Учні повинні дослідити характер і вчинки героя, а потім вигадати, як він адаптується до нових обставин (у сучасних реаліях).
- Кожна група створює постер або мультимедійний проєкт, де представляє героя в сучасному контексті, зокрема через дії героя, його емоції, інтерпретації його вчинків у сьогоденні.

Результат: Учні навчаються аналізувати характер і вчинки літературних героїв, адаптувати їх до сучасних умов, працювати в команді і презентувати результати.

3. Проект "Театр одного героя"

Підручник: Українська мова та читання, 3 клас (авт. О. Я. Савченко)

Тема: Театральні інтерпретації літературних творів

Опис вправи:

- Учні вибирають літературного героя з казки чи оповідання, який, на їх думку, є найцікавішим або найглибшим. Кожна група учнів працює над підготовкою театральної постановки за мотивами цього твору.
- Групи адаптують текст для вистави, розробляють сценарій, вибирають костюми, реквізит, розподіляють ролі серед учасників.
- Після завершення підготовки учні презентують свої вистави перед класом.

Результат: Цей проект розвиває вміння працювати в групі, творчо інтерпретувати літературний твір, сприяє розвитку мовлення та артистичних навичок учнів.

4. Проект "Літературна карта України"

Підручник: Українська мова та читання, 4 клас (авт. О. Я. Савченко)

Тема: Дослідження українських письменників та їхніх творів

Опис вправи:

- Учні створюють "Літературну карту України", на якій позначають місця, пов'язані з життям і творчістю відомих українських письменників.
- Кожна група досліджує окремий регіон України, де народився або працював певний письменник, і готує презентацію, що включає історичну інформацію, аналіз творів цього письменника, а також важливі моменти з його життя.
- На основі цих досліджень учні створюють карту, на якій відзначають важливі місця та події, що стали основою для творчості письменників.

Результат: Проект сприяє розвитку навичок дослідницької роботи, вивчення української літератури в контексті її географічного розташування, допомагає розвивати навички роботи в команді та презентувати свої результати.

5. Проект "Екологічна казка"

Підручник: Українська мова та читання, 3 клас (авт. О. Я. Савченко)

Тема: Екологічні проблеми в літературі

Опис вправи:

- Учні працюють у групах і створюють казку або оповідання, в якому розповідається про проблему екології. Вони можуть використовувати улюблених персонажів або вигадати нових.
- Вони мають інтегрувати тему охорони навколишнього середовища, показати важливість екології через пригоди героїв.
- Після написання казки кожна група презентує свій твір перед класом, обговорюючи, які екологічні проблеми піднімаються в їхніх історіях і як вони можуть бути вирішені.

Результат: Проект виховує екологічну свідомість, стимулює творчість, навички роботи в групах та підвищує рівень критичного мислення у дітей.

8. "Чи погоджуєшся ти з головним героєм?"

- Після прочитання уривка з твору учні мають обговорити в групах або парі, чи погоджуються вони з вчинками або думками головного героя. Кожен учень повинен обґрунтувати свою точку зору, використовуючи цитати з тексту для підтвердження своїх аргументів.

9. "Яка мораль твору?"

- Учні повинні обговорити, яка мораль чи головна ідея твору. Це дозволяє їм розвивати вміння знаходити та інтерпретувати приховані послання, а також давати свою оцінку вчинкам персонажів і їхнім мотивам.

10. "Як би ти поступив на місці героя?"

- Після обговорення важливого моменту з твору учні повинні розповісти, як би вони поступили в такій ситуації. Вони мають обґрунтувати свою відповідь, посилаючись на особисті переконання чи життєвий досвід.

11. "Чи можна виправдати вчинки персонажа?"

- Дискусія щодо мотивів і вчинків персонажа. Учні мають розглянути ситуацію з різних точок зору: чи можна виправдати вчинки героя, якщо вони були здійснені в складних обставинах? Які інші рішення можна було б вибрати?

12. "Що ви думаєте про кінець твору?"

- Після обговорення фіналу твору учні повинні висловити свою думку, чи задоволені вони кінцівкою, чому вона їх вразила або залишила питання без відповіді. Важливо, щоб вони вміли аргументувати своє ставлення до завершення.

13. "Чи актуальна проблема твору сьогодні?"

- Учні повинні провести паралелі між подіями або проблемами твору та сучасними реаліями. Це дає можливість підняти важливі соціальні чи моральні питання, з'ясувати, наскільки вони залишаються актуальними в наш час.

14. "Як би ти змінив кінцівку?"

- Учням пропонується подумати над альтернативною кінцівкою твору. Вони повинні пояснити, чому саме так би вони змінили історію і як це вплинуло б на загальний зміст.

1. "Моє мистецтво, моя історія"

- **Мета:** Розвивати здатність дітей висловлювати свої почуття та думки через мистецтво.
- **Опис вправи:** Кожен учень малює або ліпить щось, що відображає його почуття або важливу подію з його життя. Після завершення роботи діти повинні презентувати свої твори однокласникам і пояснити, чому вони вибрали саме ці елементи або кольори. Це сприяє розвитку діалогічної взаємодії, оскільки учні можуть запитати один одного про творчі рішення і висловити своє ставлення до робіт інших.

2. "Обговорення твору мистецтва"

- **Мета:** Розвивати навички критичного аналізу та діалогічної взаємодії.
- **Опис вправи:** Учитель показує класу картину або скульптуру, а учні разом обговорюють її: що вони бачать, що це може символізувати, що можна відчутти,

дивлячись на це. Важливо, щоб кожен учень мав можливість висловити свою думку. Учитель може ставити питання для стимулювання діалогу: "Як ви думаєте, чому художник вибрав такі кольори?" або "Що ця картина може сказати про сучасний світ?"

3. "Кольорові емоції"

- **Мета:** Підвищити здатність до вираження емоцій через творчість.
- **Опис вправи:** Діти створюють колаж з кольорових матеріалів, де кожен колір представляє певну емоцію (наприклад, червоний – це радість, синій – сум, зелений – спокій). Після того, як кожен учень завершить свою роботу, вони діляться своїми колажами з однокласниками, пояснюючи, чому вони вибрали ці кольори для своїх емоцій.

4. "Рольові ігри з персонажами"

- **Мета:** Розвивати здатність до діалогу та співпраці.
- **Опис вправи:** Учні разом створюють маленькі театральні вистави або рольові ігри, де вони мають зіграти ролі персонажів з казок або історій, які вивчаються на уроці. Під час гри учні повинні взаємодіяти один з одним, обговорюючи поведінку своїх персонажів і мотиви їхніх вчинків.

5. "Проектна діяльність: Створення колективного продукту"

- **Мета:** Розвивати навички співпраці, обговорення та планування.
- **Опис вправи:** Учні працюють у групах над створенням технічного проекту (наприклад, макету, моделі, виробу з різних матеріалів). Кожен учень бере на себе певну частину роботи, наприклад, один відповідає за креслення, інший – за збірку. Протягом роботи учні повинні обговорювати, як вирішити різні технічні питання, а також планувати етапи роботи. Це створює умови для активної діалогічної взаємодії та обміну ідеями.

6. "Ідеї для інновацій"

- **Мета:** Розвивати креативне мислення і вміння аргументувати свої ідеї.
- **Опис вправи:** Учитель ставить перед учнями задачу створити інноваційний продукт, наприклад, новий пристрій для дому або екологічно чистий матеріал. Діти працюють в малих групах, генерують ідеї та обговорюють їх. Кожен учень представляє свою ідею групі, пояснюючи її переваги, після чого всі разом вибирають найкращі рішення.

7. "Технічні дебати"

- **Мета:** Розвивати здатність до аргументації та слухання думок інших.
- **Опис вправи:** Учитель ставить технічне питання або проблему, наприклад: "Який матеріал краще використовувати для створення вітрової турбіни?" Учні повинні поділитися на дві групи: одна аргументує, чому вибір певного матеріалу є оптимальним, інша – чому цей матеріал не підходить. Після дебатів учні разом приходять до висновку, аналізуючи аргументи обох груп.

8. "Колективне креслення або модель"

- **Мета:** Розвивати вміння працювати в команді та презентувати спільний результат.
- **Опис вправи:** Діти працюють разом над створенням великого колективного креслення чи моделі (наприклад, будівельного об'єкта, транспортного засобу). Кожен учень відповідає за одну частину проекту (планування, креслення,

деталізація), після чого всі частини об'єднуються в одну роботу. Важливо, щоб учні обговорювали свої ідеї на кожному етапі роботи.